

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»
Завідувач кафедри психології
_____ Ірина ЛИСЕНКОВА
« 30 » травня 2023 року

УДК 159.954:159.922.8]:316.36

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Кваліфікаційна робота бакалавра
за освітньо-професійною програмою «Психологія»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 «Психологія»

Виконала:
студентка 465 групи
КОРЯЧКО Марія Михайлівна

Науковий керівник:
к.психол.н., доцент
АМПЛЄЄВА Ольга Михайлівна

Миколаїв – 2023

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

Освітній рівень – бакалавр
Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність: 053 «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри психології
_____ Ірина ЛИСЕНКОВА
« 01 » червня 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА

Студентці **КОРЯЧКО** Марії Михайлівні

1. Тема роботи: «Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці» затверджена наказом Чорноморського національного університету імені Петра Могили № 206 від «10» листопада 2022 року.
2. Об'єкт дослідження – уявлення про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера у юнацькому віці.
3. Предмет дослідження –соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці.
4. Завдання дослідження:
 - 1) дослідити шлюбно-сімейні відносини у системі наукових психологічних знань;
 - 2) розглянути уявлення як основу формування майбутньої шлюбної поведінки у юнацькому віці;
 - 3) вивчити особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці;

- 4) провести емпіричне дослідження розвитку уявлень про шлюбного партнера в осіб юнацького віку.
- 5) розробити рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера.

5. Науковий керівник роботи.

ППП та посада керівника	Завдання видано (дата, підпис)	Завдання виконано (дата, підпис)
АМПЛЄСВА Ольга Михайлівна кандидат психологічних наук, доцент	25 вересня 2022 року	25 травня 2023 року

6. **КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра (КРБ)	Строк виконання етапів роботи
1.	Погодження керівником змісту КРБ.	10.10.2022 р.
2.	Пошук, добір та опрацювання літературних джерел з проблематики дослідження.	01.11.2022 р.
3.	Робота над підготовкою тексту КРБ.	
3.1.	Розділ 1. Теоретичні основи психологічного дослідження шлюбно-сімейних уявлень	23.12.2022 р.
3.2.	Розділ 2. Емпіричне дослідження розвитку уявлень про шлюбного партнера в осіб юнацького віку	01.03.2023 р.
4.	Висновки	10.05.2023 р.
5.	Захист КРБ на кафедрі (попередній захист).	16.05.2023 р.
6.	Захист КРБ перед Екзаменаційною комісією.	28.06.2023 р.

Студентка

_____ Марія КОРЯЧКО
(підпис)

Науковий керівник

_____ Ольга АМПЛЄСВА
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Корячко М.М. Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці,- Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 053 «Психологія» - Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2023.

Кваліфікаційна робота полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей шлюбно-сімейних установок щодо образу шлюбного партнера в юнацькому віці.

Проведено теоретичний аналіз шлюбно-сімейних відносини у системі науково-психологічних знань, розглянуто уявлення як основу формування майбутньої поведінки у юнацькому віці.

Здійснено обґрунтування вибору та опис методик дослідження, описано результати емпіричного дослідження уявлень про шлюбного партнера в юнацькому віці, надано рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера.

Об'єктом дослідження були уявлення про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера у юнацькому віці. Предметом дослідження є соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці.

Проведена обробка отриманих результатів, проведено кількісний та якісний змістовний аналіз отриманих результатів.

Кваліфікаційна робота полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій педагогами та психологами при розробці програм та посібників з підготовки молоді до шлюбу з урахуванням гендерної приналежності, вікових особливостей осіб юнацького віку.

Ключові слова: шлюбний партнер, юнацький вік, уявлення про шлюб та сім'ю, шлюбно-сімейні відносини, рекомендації, установки щодо шлюбного партнера, образ шлюбного партнера, формування уявлень.

ANNOTATION

Koriachko M.M. Social-Psychological Factors in the Formation of the Image of a Marriage Partner in Adolescence - Manuscript. Bachelor's Degree Qualification Work in Psychology, Chernomorsk National University named after Petro Mohyla, Mykolaiv, 2023.

This qualification work aims to theoretically justify and empirically investigate the peculiarities of marital attitudes regarding the image of a marriage partner in adolescence. The theoretical analysis of marital relationships within the framework of scientific psychological knowledge is conducted, and the role of perceptions as a basis for shaping future behavior in adolescence is examined.

The choice and description of research methods are justified, and the results of the empirical study on the perceptions of a marriage partner in adolescence are presented. Recommendations for adolescents regarding the formation of perceptions about marriage, family, and a marriage partner are provided.

The object of the study is the perceptions of marriage, family, and a marriage partner in adolescence. The subject of the study focuses on the social-psychological factors influencing the formation of the image of a marriage partner in adolescence.

The obtained results are analyzed quantitatively and qualitatively. The qualification work offers practical implications for educators and psychologists in the development of programs and guides for preparing young individuals for marriage, considering gender and age-specific characteristics of adolescents.

Keywords: marriage partner, adolescence, perceptions of marriage and family, marital relationships, recommendations, attitudes toward a marriage partner, image of a marriage partner, formation of perceptions.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ УЯВЛЕНЬ	8
1.1. Шлюбно-сімейні відносини у системі наукових психологічних знань.....	8
1.2. Уявлення як основа формування майбутньої поведінки у юнацькому віці	16
1.3. Особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці.....	26
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	36
2.1. Організація дослідження уявлень про шлюбного партнера	36
2.2. Аналіз результатів досліджень щодо уявлень про шлюбного партнера.....	39
2.3. Рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера.....	55
Висновки до другого розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці не є новою. Зазвичай вона досліджувалась у межах педагогіки. Потім через ослаблення традицій та ролі сім'ї у справі виховання майбутнього сім'янина, проблема підготовки молодого покоління до шлюбу та обрання шлюбного партнера почала активно розроблятися і в соціології, і в психології.

Інтерес до цієї теми був не випадковий, а обумовлений ситуацією нестабільності у суспільстві, відсутністю єдиної системи цінностей, що у результаті призвела до кризи сім'ї як соціального інституту. Е. Еріксон говорив про те, що існує тісний взаємозв'язок між обранням партнера, розпадом сім'ї та соціальною патологією [50].

Усі негативні явища у шлюбно-сімейній сфері відбиваються на соціалізації підростаючого покоління, формування у молоді установок та стилю подружнього життя, образу майбутнього шлюбного партнера. Дослідники в даний час говорять про соціальні деформації у молодіжному середовищі.

Процес входження молодого людини у дорослий світ характеризується наступними протиріччями. З одного боку, вступ на шлях дорослішання супроводжується акселерацією (швидким статевим дозріванням) та ранньою соціальною активністю і мобільністю (швидким самовизначенням у професії), що дозволяють зменшити межі входження у шлюбно-сімейні відносини.

З іншого боку, дорослішання супроводжується психологічною незрілістю, внаслідок чого межі шлюбного віку зсуваються до невизначеного віку. Виходить, юнак у фізіологічному плані готовий стати батьком, а у психологічному – ні, так як психологічна готовність передбачає розвиток почуття обов'язку, готовності до самопожертви, відмова від деяких своїх звичок, прийняття нових зобов'язань та відповідальності за близьких.

Соціальні інститути нині у повному обсязі здійснюють функції сімейної соціалізації. Старше покоління часом не може дати підростаючому поколінню приклад позитивної сімейної взаємодії, з якою можна ідентифікувати свою поведінку щодо майбутньої родини.

Дослідники дедалі більше говорять про зростання ролі так званої «телеекранної соціалізації». Шлюб стає непривабливим в очах молоді і юнаки більше орієнтуються на позасімейні цінності. Вчені констатують слабку орієнтацію підростаючого покоління на створення сім'ї та недостатню підготовку до сімейного способу життя. Збереження та зміцнення авторитету сім'ї в очах підростаючого покоління є нині пріоритетним завданням, яке стоїть перед суспільством. Саме за рахунок реального прикладу сімейного життя та особистостей подружжя, молодь формує образ майбутнього партнера.

Актуальність роботи продиктована необхідністю формування шлюбно-сімейних установок та образу шлюбного партнера у молодого покоління, оскільки воно, не поспішає зв'язати себе шлюбом, часто віддаючи перевагу пробному (цивільному) шлюбу, короткочасним контактам. Наслідком подібних установок надалі є складні взаємини у вже свідомо створених сім'ях, зниження народжуваності, численні проблеми із психологічним та фізіологічним здоров'ям дітей. Від того, як сьогодні молодь ставиться до сім'ї, залежатиме доля сім'ї у майбутньому як соціальний інститут.

Незважаючи на те, що обрання відповідного шлюбного партнера питання не з легких та є актуальним у суспільстві, у психологічній науці з цього приводу існують такі проблеми. Відзначається відносна убогість нових наукових розробок щодо проблеми готовності до шлюбу в сучасних соціально-культурних умовах. Багато положень, накопичені радянською педагогікою в ідеологічній системі виховання сім'янина, виявляються сьогодні незатребуваними.

В сучасній Україні проблема психологічної готовності до шлюбу найбільшої гостроти набула протягом останніх двох десятиліть, для яких

характерні радикальні перетворення в соціально-культурній сфері: зміна соціального інституту сім'ї, автономізація матримоніальної (шлюбної), сексуальної та репродуктивної поведінки. Усе це ставить сучасних дослідників перед необхідністю ретельного аналізу як зовнішніх, а й внутрішніх механізмів формування образу шлюбного партнера та шлюбно-сімейних відносин. Одним з таких механізмів є шлюбно-сімейна установка.

Вивчення шлюбно-сімейної установки є затребуваним у сучасних умовах збільшення ролі позасімейних орієнтацій. Шлюбно-сімейні установки включаються, як правило, до загального кола питань щодо психологічної готовності до шлюбу, обрання партнера, де розглядаються лише окремі сторони проблеми. Актуальність та проблемність теми визначили мету, об'єкт та предмет дослідження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості шлюбно-сімейних установок щодо образу шлюбного партнера в юнацькому віці.

Відповідно до мети були визначенні **завдання дослідження**:

1. Дослідити шлюбно-сімейні відносини у системі наукових психологічних знань;
2. Розглянути уявлення як основу формування майбутньої поведінки у юнацькому віці;
3. Вивчити особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці;
4. Провести емпіричне дослідження розвитку уявлень про шлюбного партнера в осіб юнацького віку.
5. Розробити рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера.

Об'єкт дослідження – уявлення про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера у юнацькому віці.

Предметом дослідження виступають соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс методів: аналіз філософської, соціально-психологічної літератури з проблеми, що вивчається; загальнонаукові методи – експеримент, спостереження, анкетування; соціально-психологічні методи – проєктивні методи, контент-аналіз текстової інформації, психосемантичні методи, методи математичної статистики. Під час проведення експериментального дослідження використовувались наступні *психологічні методика, тести та опитування*: методика «Рольові очікування та домагання» та тест-опитувальник «Статеворольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільером.

Експериментальною базою дослідження виступив опорний заклад «Решетилівський ліцей імені І.Л. Олійника». Вибірку дослідження склали 30 осіб: 15 юнаків та 15 дівчат віком від 15 до 17 років. Усі респонденти є школярами.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у систематизації науково-психологічних знань про такий аспект психологічної готовності до шлюбу та формування образу майбутнього шлюбного партнера як шлюбно-сімейні установки. Показано специфіку уявлень про шлюб та особливості шлюбно-сімейних установок осіб юнацького віку. Результати дослідницької діяльності розширюють наукове уявлення про роль гендерної приналежності у формуванні шлюбно-сімейних установок. Ці дані можуть бути корисними до створення психологічного портрета сучасної молоді. Виконане дослідження відкрило перспективи подальшого вивчення проблеми формування образів про шлюб та сім'ю, партнерів.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані дані можуть бути використані педагогами та психологами при розробці програм та посібників з підготовки молоді до шлюбу з урахуванням гендерної приналежності, вікових особливостей осіб юнацького віку. Методи дослідження можуть знайти своє застосування в психодіагностиці, психотерапії та в умовах тренінгової групи при наданні допомоги молодим

дошлюбним парам та садиноким людям. Резултати роботи можуть бути застосовані в інформативно-просвітницькому курсі щодо підвищення статусу сім'ї.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Молодь у сучасній психології», яка відбулась 20 квітня 2023 р. на базі кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, а також на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Психологічна наука в ХХІ столітті: перспективи розвитку», яка відбувалась 25 квітня 2023 р. кафедра Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Публікації. Основний зміст і результати роботи відображено у 2 публікаціях(2 тези у збірниках матеріалів конференцій).

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 83 сторінок, список використаних джерел містить 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ УЯВЛЕНЬ

1.1. Шлюбно-сімейні відносини у системі наукових психологічних знань

Шлюбно-сімейні відносини – це складний процес взаємодії між двома людьми, що може включати в себе багато етапів: від початкового зацікавлення один в одному до подальшої побудови спільного життя, виховання дітей та розвитку відносин протягом усього життя. У системі наукових психологічних знань, шлюбно-сімейні відносини вивчаються в різних напрямках психології, таких як: соціальна психологія, психологія особистості, клінічна психологія, психологія розвитку та інші.

Соціальна психологія досліджує вплив соціального середовища та культурних норм на шлюбно-сімейні відносини, включаючи взаємодію між партнерами, комунікацію, рольові очікування та конфлікти. Психологія особистості досліджує особистісні риси, які можуть впливати на відносини між партнерами, такі як: емоційна стабільність, здатність до співпереживання та емпатії, стиль прив'язаності, та інші. Клінічна психологія досліджує різні форми дисфункцій у шлюбно-сімейних відносинах, такі як: конфлікти, насильство, невдачі у спілкуванні, сексуальні проблеми та інші. Психологія розвитку досліджує розвиток взаємин між партнерами на різних етапах життя, включаючи роль батьківства та виховання дітей.

Усі ці напрямки психології допомагають розуміти природу шлюбно-сімейних відносин, та розвивати стратегії для покращення та їх збереження. Наприклад, на основі соціальної психології можна вивчити ефективні методи комунікації та конфліктології для зменшення конфліктів та покращення взаєморозуміння між партнерами. Особистісна психологія допомагає розуміти, як особистісні риси можуть впливати на поведінку в шлюбно-сімейних відносинах та розвивати стратегії для вдосконалення цих рис.

Клінічна психологія допомагає виявляти та лікувати різні форми дисфункцій, які можуть ставити під загрозу здоров'я та добробут партнерів та їх дітей. Психологія розвитку допомагає розуміти, як відносини між партнерами можуть розвиватися на різних етапах життя, та розвивати стратегії для підтримки здорових відносин протягом усього життя.

Окрім того, психологія також досліджує вплив різних чинників на шлюбно-сімейні відносини, таких як: культурні та соціальні фактори, фінансова стабільність, релігійні переконання та багато інших. В цілому, наукові психологічні знання допомагають розуміти природу та складність шлюбно-сімейних відносин, розробляти ефективні стратегії для їх покращення та збереження, та допомагають вирішувати різні проблеми, які можуть виникати в шлюбно-сімейних відносинах.

Розвиток філософії, соціології та психології призвів до виникнення на початку ХХ ст. нової науки – соціальної психології, яка стала емпіричною, експериментальною дисципліною в 20-х рр. того ж століття. При своєму дисциплінарному зародженні, соціальна психологія виступила у двох варіаціях, одна з яких тяжіла до психології, а інша – до соціології. Таким чином, у працях з соціальної психології присутні методологічні традиції та специфіка психологічної та соціологічної наук.

Соціальна психологія традиційно приділяла значну увагу сім'ї, розглядаючи її як приклад природної малої соціальної групи. Сім'ю можна розглядати як соціальний інститут, що має призначення відтворення суспільства та умови психосоціального розвитку впродовж всього життя індивіда. Реалізація цих функцій відбувається за рахунок передачі соціальних цінностей та норм, а також за рахунок забезпечення розвитку наступного покоління [31, с.17].

Члени сім'ї виконують взаємні зобов'язання задля підтримки один одного. Сімейна підтримка, у свою чергу, сприяє розвитку людини і суспільства, тобто цінність сім'ї виходить далеко за межі збереження біологічного виду *Homo sapiens*. Розглядаючи проблеми сучасної сім'ї,

соціальні психологи зосереджують свою дослідницьку активність на наступних основних напрямках:

- 1) історичні зміни сім'ї та шлюбу;
- 2) соціально-психологічний аспект вивчення сім'ї як соціальної системи та дослідницької практики;
- 3) основні форми практичної роботи у сфері сім'ї різні форми консультування та тренінгу [9, с.36].

Подружні відносини первинні за походженням, вони створюють основу функціонування та розвитку сім'ї. Сім'я є однією з найдавніших форм соціальної спільності людей, більш ранньої, ніж держава. Робота І.Я.Баховена «Материнське право», що вийшла друком у 1861 р., знаменує, що саме з цього часу можна говорити про історію формування сім'ї. Майже одночасно з Бахофеном починають з'являтися роботи шотландського юриста Дж. Ф. Макленана, «Первісний шлюб» і американця Л. Р. Моргана.

Головна ідея дослідників полягала в тому, що в ході історії форми шлюбу та сім'ї змінювалися від матріархату до патріархату. Ці дослідження продовжили Д. Леббок, Р. Спенсер, У. Вількен, Ф. Гельвальд, Ш. Летурно та інші. Дані дослідники сходяться в тому, що «ембріоном людського розвитку слід визнати сім'ю».

Значний внесок у дослідження виникнення та розвитку сім'ї зробила робота Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави». Сім'я у розумінні Ф. Енгельса є господарською одиницею, що об'єднує подружжя, місцем емоційного та сексуального задоволення індивідів [9, с.38]. Відносини між подружжям визначаються економічним ладом суспільства. Економічна основа суспільства визначала основу сімейних стосунків. Залежно від цього розподілялися ролі між членами сім'ї на кожному новому етапі розвитку суспільства.

Моногамія історично постає як явище соціального прогресу, що зумовлюється економічним базисом, матеріальним способом життя [3, с.41]. Сім'я є об'єктом дослідження багатьох наук – соціології, економіки, права,

етнографії, психології, демографії, педагогіки та ін. Кожна з них відповідно до свого предмета вивчає специфічні сторони функціонування та розвитку сім'ї.

Інтеграція цих напрямів вивчення сім'ї дозволяє отримати цілісне уявлення про сім'ю як про соціальне явище, що поєднує у собі риси соціального інституту та малої групи. Психологія сімейних відносин концентрує увагу на вивченні закономірностей міжособистісних відносин у сім'ї, внутрішньосімейних відносин (їх стійкості, стабільності) з позицій впливу розвиток особистості. Знання закономірностей дозволяють проводити практичну роботу з сім'ями, діагностувати та допомагати перебудовувати сімейні взаємини. Основні параметри міжособистісних відносин: статусно-рольові відмінності, психологічна дистанція, валентність, динаміка, стійкість.

Сім'я як соціальний інститут має тенденції розвитку. У наші дні відмова від традиційної вимоги до сім'ї полягає в її неоднозначній послідовності: шлюбність, сексуальність, прокреація (народження, поява на світ) – вже не вважається порушенням соціокультурних норм (народження дитини поза шлюбом, сексуальні стосунки до шлюбу, самоцінність інтимних стосунків чоловіка та дружини) і т.д.

Багато сучасних жінок не сприймають материнство виключно як шлюбний атрибут. Одна третина сімей вважає, що народження дитини стане на заваді подружжю, причому жінки більшою мірою, ніж чоловіки (відповідно – 36 і 29 %) [1, с.54]. З'явилася соціокультурна нормативна система – прокреативна етика: у шлюб вступати можна, але необов'язково; мати дітей бажано, але відсутність їх не є аномалією; сексуальне життя поза шлюбом – не смертний гріх.

Новим напрямом у розвитку психології сімейних відносин є розробка її методологічних засад, опора на які дозволяє уникнути фрагментарності, випадковості, інтуїтивності. Згідно з основним методологічним принципом системності, сімейні відносини є структурованою цілісністю, елементи якої взаємопов'язані, взаємообумовлені. Це: подружні, батьківсько-дитячі,

дитячо-батьківські, дитячо-дитячі, прабатьківсько-батьківські, прабатьківсько-дитячі відносини.

Важливий методологічний принцип – синергетичний, дозволяє розглядати динаміку сімейних відносин з позицій нелінійності, нерівноважності, з урахуванням кризових періодів [30, с.177].

В даний час активно розробляється сімейна психотерапія, що спирається на системний, науковий підхід, що інтегрує накопичений досвід та виявляє загальні закономірності терапії сімей з порушеннями взаємин.

Сім'я в даний час розглядається як складна система відносин, спільність людей, пов'язаних узами подружжя-батьківства-спорідненості, що здійснює ряд соціально важливих функцій. Функції сім'ї покликані реалізувати її можливості для створення оптимальних умов для соціалізації дітей, а також для задоволення суспільних, групових та індивідуальних потреб. Через свої функції сім'я пов'язана, з одного боку, з суспільством, з іншого – з її індивідами.

Усі функції сім'ї мають соціальний характер [33, с.55]. Отже, сім'я – це заснована на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами подружжя/батьківства/спорідненості, що здійснює відтворення населення та наступність сімейних поколінь, а також забезпечує соціалізацію дітей та підтримує існування членів сім'ї.

Відповідно, у структурі сім'ї виділяють дві основні підсистеми відносин: підсистему подружніх відносин і підсистему дитячо-батьківських відносин. Безсумнівно, сім'я змінюється слідом за розвитком суспільства. У повоєнні роки переважаючою стала дітоцентристська сім'я, в якій переважне значення надається благополуччю дитини та збереженню шлюбних відносин в інтересах дітей.

Після 80-х рр. з'явилася, так звана «подружня сім'я», в якій переважають рівноправні відносини, стійкість шлюбу залежить від прагнення якості зв'язків між подружжям. Таким чином, щоб зрозуміти сучасний стан шлюбу, осмислити тенденції шлюбно-сімейних відносин, необхідно знати і

розуміти ті зміни, які відбувалися протягом довгої історії розвитку людства [37, с.184].

Як нами вже було відзначено, відносини між подружжям визначаються економічним ладом суспільства. Форми сім'ї підлаштовувалися до умов існування. Матріархат мав свою економічну основу, патріархат – свою. Економічна основа суспільства визначала основу сімейних стосунків. Залежно від цього розподілялися ролі між членами сім'ї на кожному новому етапі розвитку суспільства.

У 70-ті роки було сформульовано соціологічну концепція двоякого статусу сім'ї. Сім'я постає у двох аспектах: як соціальний інститут і як мала соціальна група. Соціальна психологія, виходячи з уявлення про сім'ю як малу групу, вивчає питання рольової структури сім'ї та лідерства в сім'ї, стадіальність розвитку сім'ї як групи, проблеми вибору шлюбного партнера, проблеми згуртованості сім'ї, конфлікти в сім'ї та способи їх вирішення.

Розуміння сім'ї як малої соціальної групи ставить ефективність її функціонування в залежність від вирішення проблем внутрішньогрупових комунікативних зв'язків, тобто спілкування між членами сім'ї, розподілу лідерства, вирішення конфліктних ситуацій, міжгрупової інтеракції як побудови її відносин, так і побудови її відносин з прабатьківською сім'єю і т.д. Вирішення цих проблем і становить соціально-психологічний аспект дослідження сім'ї як соціальної системи [41, с.20].

Особлива природа сім'ї як малої соціальної групи пов'язана з високою інтенсивністю та емоційною «перенасиченістю» полярних відносин між членами сім'ї, де на одному полюсі – відносини близькості, прийняття та прихильності, а на іншому – відносини відкидання, недовіри, підпорядкування. Змінена соціальна дійсність з особливою гостротою визначає питання про професійні завдання соціальної психології в галузі сучасного стану сім'ї та шлюбу, як теоретичного аналізу, так і дослідницької практики.

Значні соціальні зміни останніх десятиліть призвели до ерозії соціальних норм, що визначають індивідуальні життєві орієнтації. Ці зміни не могли не вплинути на ставлення сучасних людей до сім'ї, шлюбу. Істотна проблема пов'язана з тим, що сім'я втрачає свою монополію на форму організації спільного проживання громадян і виховання дітей. Значною дійсністю стала очевидність соціальних змін, яка виступила предметом практичної соціальної психології, що показує свої можливості в зміненому соціальному контексті.

Незважаючи на активне обговорення цих проблем, доцільно виділити кілька ключових моментів, які мають пряме відношення до обговорюваної проблеми по відношенню до пріоритетної потреби дітонародження. Щодо любові очікувалося, що вона додасть певну сердечність в одноманітну повсякденність. Реально ж відносини між чоловіком і дружиною, як правило, не виливались у пристрасть, швидше, у турботу і догляд, що стали звичкою [43, с.52].

Відповідно, шлюб – природне ядро сучасної сім'ї, стабільність якої залежить, передусім, від подружньої взаємної задоволеності. Тут можна виокремити взаємодію та взаємозумовленість основних компонентів подружжя – «адаптація» «інтимність», «автономія», що виступають і як головні сімейні цінності, і як механізм функціонування та розвитку сучасного шлюбу [1, с.53].

Подружжя стало розглядатися в якості співробітників на спільному емоційному підприємстві і це викликало навіть більш важливу цінність, ніж їх зобов'язання по відношенню до дітей. Для розуміння психологічної сутності сучасної сім'ї велике значення має аналіз рольових відносин її членів, які багато в чому визначені біологічною статтю людини.

Соціально-психологічною формою організації життєдіяльності сім'ї є структура існуючих у ній ролей. Сім'я – це єдність трьох типів відносин: шлюбно-подружніх, батьківських та дитячих [3, с.46]. Економічна самостійність жінок, підвищення їх соціального статусу неминуче передбачає

інший, партнерський тип подружжя. Дослідники відзначають зміну функцій сім'ї у бік її більшої психологізації та інтимності. Такий шлюб передбачає велику частоту розірвання шлюбів з психологічних мотивів, таких, наприклад, як «відмінність характерів», що веде до меншої стійкості шлюбів.

Головна тенденція, що лежить в основі всіх цих процесів – зміна ціннісних орієнтацій, у центрі яких нині стоїть не сімейна група, а індивід. Отже, включеність у сім'ю тепер перестала бути лише фактором духовного та фізичного виживання. Особистість набула відносної незалежності від сім'ї, змінився характер сприйняття сімейних відносин. Найбільш значущими стали подружні відносини, засновані на вільному виборі, саме вони є центральними в сім'ї.

Науковцями докладно висвітлюються найбільш значущі поняття цієї системи: комунікативні процеси, рольова взаємодія, емпатичні прояви, характеристики членів сім'ї, їх поведінка в ситуації кризи і хвороби, основні підсистеми сім'ї, їх межі і т. д. Важливо відзначити, що численні дослідження з проблем сім'ї та шлюбних відносин проводилися представниками різних психологічних шкіл з використанням власного наукового бачення актуальності та психологічних аспектів проблеми [9, с.84].

Так, європейські теорії сім'ї (Г. Блумер, Т. Шибутані та ін.), що розвиваються в руслі символічного інтеракціонізму, визначають особистісний фактор як провідний у розвитку внутрішньосімейних і дитячо-батьківських відносин, а ключовим моментом у формуванні особистості дитини та її соціалізації називають прийняття нею ролі генералізованого батька.

Американські вчені (У. Гуд, Г. Беккер та ін.) позначили як основний фактор кризи сім'ї соціально-економічні зміни суспільства, стверджуючи, що дезорганізуючі сили зароджуються спочатку не в самій сім'ї, а в способі життя всього нашого суспільства та об'єктивних обставинах, із якими стикається сучасна сім'я. У працях вітчизняних вчених XIX – XX століть, які

досліджували сім'ю, соціально-економічний фактор розпаду сім'ї визначався як провідний, а психологічний не враховувався зовсім [31, с.52].

Сучасні дослідники значною мірою схильні до вивчення психологічних аспектів життєдіяльності сім'ї, чи це подружні чи дитячо-батьківські відносини. В результаті, до цього часу найбільш вивченим аспектом проблеми є особливості взаємодії членів сім'ї, що важливо для психолого-педагогічної науки, з метою надання виховного впливу батьків на дітей, які є в сім'ї.

Визнання провідної ролі сім'ї та батьків у розвитку особистості дитини багато в чому ґрунтується на положеннях вітчизняної психологічної школи, згідно з якими психологічний простір батьківської сім'ї створює соціальну ситуацію розвитку особистості.

1.2. Уявлення як основа формування майбутньої поведінки у юнацькому віці

Порушення наступності сімейних традицій, утруднення передачі досвіду минулих поколінь, впровадження нових рольових стереотипів, пропаганда модних шлюбних тенденцій поступово руйнує цілісність сімейної системи, зокрема на рівні побудови її моделі у свідомості людини. Особливу включеність у цей процес демонструє молоде покоління як найсензитивніше до будь-яких соціальних змін.

Оскільки новоутворення у сфері шлюбно-сімейних відносинах на даному етапі важко оцінити, наслідки виявляться пізніше, але все ж таки можна припустити наявність серйозної загрози сімейному благополуччю членів суспільства у зв'язку із втратою пріоритетності цієї сфери відносин у системі цінностей сучасної молоді. Ця тенденція посилюватиметься, оскільки сформовані установки закономірно запускатимуть відповідні форми поведінки, що знецінюють традиційні уявлення про шлюб і сім'ю та їх роль у житті кожної людини [4, с.7].

З іншого боку, поява нового при руйнуванні старих форм може мати прогресивне значення, створюючи умови для розвитку, пристосування феномену до сучасних вимог. Маючи достатній ступінь гнучкості, сім'я, змінюючи свій вигляд, здатна зберігати специфічні функції, знаходячи одночасно ресурси для гармонійного прийняття інновацій.

У будь-якому випадку питання поки залишається відкритим, дозволяючи говорити як про ризики, так і про нові можливості у сфері шлюбу та сім'ї, розкриваючи як інваріантні, так і варіативні сторони цієї сфери відносин. З урахуванням актуальності та гостроти проблеми нами доцільно більш детально провести аналіз, спрямований на вивчення гендерних особливостей мотивів одруження, критеріїв вибору шлюбного партнера та сімейних установок у юнацькому віці.

Прагнення встановити близькі взаємини з майбутнім чоловіком у дівчат може бути зумовлене бажанням позбавитися відчуття самотності за рахунок підтримки близької людини. З іншого боку, чим менш самотніми почуваються дівчата, тим меншою мірою вони розглядають сексуальні стосунки з партнером як одну з головних сфер подружжя, вважаючи, що існують пріоритетніші установки у шлюбі. Іншими словами, задоволення еротичних та сексуальних потреб може розцінюватися дівчатами як засіб уникнення самотності [8, с.9].

Для багатьох з них це також несе певне моральне навантаження, у зв'язку з чим інтимна сфера життя дорослих людей ними пов'язується з обов'язковою наявністю шлюбних відносин. У свою чергу, дівчата, які прагнуть зайняти активну соціальну і громадську позицію, не вступатимуть у шлюб, щоб компенсувати почуття внутрішньої порожнечі. І навпаки, дівчатам, які хочуть за допомогою шлюбу наповнити своє життя змістом, не властиве виражене прагнення соціальної та професійної активності: основна сфера їхньої самореалізації – сімейні взаємини.

Соціальна активність передбачає, як наявність широкого кола соціальних зв'язків в людини, так і її внутрішню захопленість досягненнями,

включеність у діяльність, різнобічність інтересів. Захопленість справою і включеність в нею, в своєю чергою, наповнює життя змістом, зменшують внутрішню порожнечу, у зв'язку чим потреба у компенсації цієї порожнечі відпадає [12, с.60].

Виявлена тенденція на тлі активного прагнення дівчат до самореалізації поза сім'єю, що перевищує бажання організувати побут та займатися вихованням дітей, на наш погляд, становить певну загрозу власне сімейним цінностям. Про це свідчать також протиріччя між очікуваннями з боку юнаків і намірами дівчат: останні прагнуть професійної реалізації значно сильніше, ніж бажають їх потенційні партнери, які припускають, що соціальні функції швидше мають бути закріплені за чоловіком.

Конфліктність ситуації погіршується тим, що дівчата вступають у пряму конфронтацію з традиційними гендерними ролями, очікуючи, що чоловіки проявлятимуть активність, зокрема економічну, поза сім'єю менше, ніж вони самі. Юнаки цю ідею заперечують, проте побічно підтверджують можливість її здійснення, демонструючи готовність більшою мірою, ніж дівчата, займатися вихованням дітей. Можливо, таким чином сучасні чоловіки намагаються звернути увагу жінок на цінність сім'ї, повернути їх до традиційних ролей, обіцяючи надавати серйозну допомогу та підтримку [18, с.138].

Чим частіше юнаки під час шлюбу керуються почуттям любові, тим більше вираженими у їх уявленнях є установки на зовнішню привабливість партнерки та її вміння створювати сприятливий психологічний клімат і навпаки. Образ майбутньої дружини як «улюбленої жінки» у юнаків включає такі риси, як: краса, впевненість у собі і гарний смак, а також прагнення надавати емоційну і моральну підтримку своєму обранцю, розуміти його і приймати таким, яким він є.

Відповідно, відсутність або низька виразність цих рис в обранці обумовлюють зменшення сили шлюбного мотиву кохання. Узагальнюючи

зазначене вище, можна визначити основні соціально-психологічні ризики та ресурси шлюбно-сімейних установок осіб юнацького віку [24, с.243]:

1. До базового ресурсу слід віднести переважання у осіб юнацького віку оптимальної шлюбної мотивації над неадекватними причинами одруження. Незалежно від статі провідними шлюбними мотивами у юнацькому віці є «любов» і «духовна близькість». При цьому матеріальна складова майбутніх сімейних відносин більше цікавить дівчат, ніж юнаків.

2. Існують особливі вимоги до особистісних рис майбутнього чоловіка (дружини). Незважаючи на те, що в цілому особи юнацького віку віддають перевагу андрогенним характеристикам партнера, все ж таки дівчата тяжіють до переважання у чоловіка маскулінних рис, тоді як юнаки готові до прояву дружини і маскулінних, і фемінних особливостей. У свою чергу, подібна андрогенна орієнтація з елементами маскулінності може бути основою для реалізації молоддю популярної нині егалітарної моделі шлюбно-сімейних відносин.

3. Цінності батьківства, емоційно-терапевтичної та особистісної ідентифікації з чоловіком (дружиною), як і раніше, є пріоритетними, при цьому партнер сприймається як рівний і в сімейних відносинах, і за межами сім'ї. Водночас зовнішня установка на соціальну активність помітно конкурує із внутрішньосімейними функціями. Особливу гостроту дана тенденція виявляє у міжстатевих відносинах: претензії дівчат, які помітно перевищують очікування юнаків, свідчать про те, що у шлюбі дівчата планують зайняти визначальну позицію, перевищуючи соціальну активність їх партнера [24, с.244].

4. З огляду на позасімейну самореалізацію дівчата готові здійснювати господарсько-побутову і батьківську функції, очікуючи допомоги партнера у вихованні дітей, ніж у вирішенні побутових завдань. Парадоксальність ситуації посилює той факт, що юнаки справді готові не лише підтримувати дружину в цих сферах, а й активно виявляти себе в них. Зокрема, наміри осіб

юнацького віку у сфері батьківства перевищують їхні очікування майбутньої дружини.

5. Сучасні особи юнацького віку схильні до підвищення статусу цінностей економічного добробуту, професійного розвитку, особистих досягнень. Шлюб і сім'я, потрапляючи в пріоритетні завдання, але все ж помітно поступаються їм. Зокрема, дівчата вважають, що успіхи на роботі можуть замінювати або компенсувати можливе неблагополуччя подружжя. При цьому власне претензії у шлюбно-сімейних відносинах у дівчат більшою мірою визначаються їх емоційною функцією, у юнаків – батьківською. Можливо, саме загроза специфічним функціям сім'ї (репродуктивній та виховній) на тлі зміни пріоритетів у дівчат змушує молодих людей брати на себе відповідальність за збереження цієї цінності, навіть попри бажання майбутніх матерів [24, с.247].

Можна виділити чотири основні підходи до проблеми підготовки підростаючого покоління до шлюбу та створення сім'ї:

– Натуроцентричний підхід заснований на визнанні важливості біологічних підстав особистості (А. Гелен, Г. Плесснер, А. Шопенгауер, Е. Торндайк, З.Фрейд). Фрейду належить одна з теорій вибору шлюбного партнера, заснована на припущенні про потяг, який діти відчують до батьків протилежної статі.

– Антропоцентричний підхід заснований на визнанні активної творчої природи індивіда (Д. Роджерс). Велика роль тут відводиться сімейній комунікації.

– Соціоцентричний підхід розглядає людину як продукт соціального середовища, бачить призначення людини у служінні суспільству (Е. Дюркгейм, М. Мід, Е. Фромм, З. Фрейд, Е. Еріксон, А. Адлер, Д. Уотсон, Б. Скіннер). Соціоцентричний підхід виявив себе в ідеях марксизмуленізму, в положеннях з освітнянської педагогіки з формування готовності молоді до одруження та виконання ними сімейних ролей відповідно до інтересів держави.

– Теоцентричний підхід, що розкриває Божественну сутність сім'ї, велику увагу приділяє проблемам цнотливого виховання та участі батьків у підготовці дітей до створення сім'ї [34, с.169].

Окрім виділених підходів до проблеми готовності молоді до шлюбу, необхідно враховувати роль побутової педагогіки, яка завжди орієнтувала молодих людей на створення сім'ї. Побутова педагогіка пов'язана з успадкуванням суспільного досвіду, з навчанням, вихованням та соціалізацією. З раннього віку починалася психологічна та побутова підготовка підростаючого покоління до майбутнього сімейного життя.

Готовність до шлюбу це система соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей подружжя. Психологічну готовність до шлюбу в цілому дослідники визначають як особливий стан особистості, необхідність розвитку в собі тих чи інших якостей сім'янина. Разом з тим фахівці приділяють мало уваги вивченню внутрішніх механізмів готовності до шлюбу, зокрема вивченню шлюбно-сімейної установки [44].

Це поняття важливе в аспекті психологічної готовності до шлюбу. Так серед багатьох аспектів проблеми формування психологічної готовності до сімейного життя, як один з найважливіших, можна виділити правильне розуміння молоддю ролі сім'ї та шлюбу, що пов'язано з особливостями формування у них установок, орієнтацією на одруження.

Шлюбно-сімейна установка – це позиція особистості щодо шлюбу і сім'ї, сформована на основі досвіду, яка визначає стан готовності до шлюбу і поведінку людини в шлюбно-сімейній сфері. На основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень можна виділити наступні компоненти шлюбно-сімейних установок:

- установки на одруження;
- установки на народження дітей;
- статево-рольові установки;
- установки на сімейні цінності [47, с.299].

Орієнтація на одруження є найважливішою цінністю. Дана потреба реалізується у формах материнства та батьківства. Важливим елементом підготовки молоді до сімейного життя є формування установок на такі сімейні цінності, як: вірність, взаємна турбота, почуття обов'язку, відповідальності та ін.

Молодь повинна враховувати особливості поведінки свого партнера, тому що поведінка чоловіка та жінки має свої відмінні риси, стандарти, які сформувалися в ході культурно-історичного розвитку і передаються в процесі виховання у культурі взаємовідносин між статями, спостерігаються зміни у гендерних соціокультурних стереотипах маскулінності та фемінності, що виявляються в ослабленні поляризації чоловічих та жіночих ролей, також спостерігається тенденція зміни норм сексуальної поведінки та відповідностей моральних установок [2, с.121].

Можна виділити такі компоненти шлюбно-сімейних установок:

- емотивний полягає у сприйнятті себе як майбутнього об'єкта шлюбно-сімейних відносин, відображає позицію молодої людини по відношенню до сімейного способу життя в цілому;
- когнітивний передбачає наявність певних знань, необхідних для шлюбно-сімейної взаємодії;
- діяльнісний визначає психологічну готовність до шлюбу [5, с.77].

Багато дослідників говорять про те, що основною характеристикою наявної соціальної ситуації виступає її нестабільність, що характеризується змінами в системі цінностей. У зв'язку з переходом до нового способу життя люди переживають «цивілізаційний шок», «антропологічну кризу». Слово «криза» означає «розрізняти», «вибирати». Сучасна сім'я опинилася перед вибором з одного боку, між традиційними засадами сім'ї, з іншого, між новими, більш радикальними орієнтаціями в сімейній сфері.

Традиційна сім'я характеризується:

- а) традиційним поділом чоловічої та жіночої ролі;

б) провідна роль у прийнятті сімейних рішень належить чоловікові, високий авторитет батька;

в) дружина відіграє роль матері та господині [25, с.53].

Модернізована сім'я має:

а) егалітарний (рівноправний) розподіл ролей;

б) демократичну структуру лідерства;

в) егалітарну концепцію життя, норми рівності чоловіка і жінки як у сім'ї, так і за її межами [27, с.130].

Традиційна сім'я пов'язана з конфесійними уявленнями про сім'ю та шлюб. В іудаїзмі шлюб має священне значення. Цінність сім'ї полягає у фразі «Чоловік повинен їсти і пити менше, ніж йому дозволяють кошти, одягатися так, як йому дозволяють кошти, поважати дружину та дітей більше, ніж дозволяють кошти».

За мусульманською традицією, створення сім'ї є великим відповідальним кроком для молодого людини. Ісламська віра закликає гідно поводитися з жінкою «у духовному відношенні жінки рівні чоловікам». Розлучення вважається найненависнішим в очах Бога. В основі християнської моделі сімейних відносин лежить уявлення про сім'ю як домашню церкву. Головний постулат побудови сім'ї – це принцип жертовної любові: «Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву» [38, с.237].

Деякі науковці пов'язують кризу сім'ї зі зниженням авторитету чоловіка в сім'ї, лідерством у сучасній сім'ї жінки. У соціальній психології не існує єдиної думки щодо того, яка модель сім'ї найбільш ефективна патріархальна або егалітарна. Одні автори вважають, що в егалітарній сім'ї розподіл владних функцій має підґрунтя для конфлікту, інші, навпаки, не егалітарну, а патріархальну сім'ю вважають «полем битви» за владу. Але слід визнати, що у дослідників існує єдина думка щодо негативного впливу матері на сімейні відносини [42, с.96].

Частина досліджень підтверджує факт, що в «перехідні» періоди розвитку сім'ї жорсткий розподіл ролей та традиціоналізація відносин сприяє більш ефективному функціонуванню сім'ї. Тому молодь піддається, як кажуть дослідники, соціально-культурному процесу «вестернізації», «американізації», «макдольнізації», тобто запозичення окремих елементів західної культури, індивідуалізму, натомість відбувається глобальна ломка традиційних стереотипів.

Навіть поняття «родина» зазнає змін. Д. Попеное констатує факт, що, на думку деяких вчених, поняття «родина» має поширюватися не тільки на традиційну сім'ю, але і на гомосексуальну пару, яка мешкає разом. У суспільстві з'являються альтернативні форми шлюбно-сімейних відносин: гомосексуальні шлюби, повторні шлюби, позашлюбні інтимні відносини, свінгерство («шведська родина»), гостьові шлюби, самотність, свідомо бездітні шлюби.

Найбільшою популярністю в даний час користується так званий цивільний шлюб. Мода на цивільні шлюби свідчить про глибоку кризу сім'ї та падіння її соціального престижу. Вибір цивільного шлюбу говорить про те, що у людей існує страх вступати в глибокі міжособистісні відносини, що передбачають взаємні зобов'язання і відповідальність. Молодь стоїть перед необхідністю вибору пріоритетів сім'я або робота, матеріальне благополуччя, розвага і т.д. [7]

Е. Еріксон стверджував, що саме в молодому віці відбувається остаточне оформлення життєвих цілей, які потім будуть досягатися людиною [50]. Молоді люди починають замислюватися про своє майбутнє, усвідомлювати свої перспективи. В цьому віці укладається найбільша кількість шлюбів. Вважається, що сім'я залишається однією з найважливіших цілей життєвих стратегії молодих людей.

Юнацький вік зазнає найбільш активного формування шлюбно-сімейних установок. У цьому віковому відрізку формується потреба у встановленні зв'язків – базисна людська потреба піклуватися про інших і

брати участь у їх житті. Пізно вступаючи на шлях власного трудового життя, молоді люди довго залишаються утриманцями батьків, схильні до вільного та беззмістовного проведення часу. Все це призводить до безвідповідального інфантилізму, сприяє виробленню утриманства, споживчої позиції [10, с.81].

Раніше юнак після досягнення певного віку, зазвичай, після закінчення професійного навчання, був готовий до створення сім'ї і прагнув цього. Сьогодні межі шлюбного віку значно розширилися. Е. Еріксон пов'язує кризу пізньої юності з пошуком близькості з коханою людиною [50]. Одні дослідники вважають, що такий стан справ не можна розглядати як падіння звичаїв та загибель сімейних цінностей. Інші кажуть, що сексуалізація молоді це показник знецінення подружжя, деморалізації культури та духовно-моральної деградації суспільства.

Ключовими факторами, що впливають на формування шлюбно-сімейних установок, є матримоніальний менталітет, батьківська родина, освітнє середовище та засоби масової інформації, ідеології, що передаються від покоління до покоління. Проте в даний час відбувається зміна традиційних матримоніальних уявлень. Установка є умовою, завдяки якій створюється можливість для виховного впливу на дитину, підготовки молодого покоління до сімейного способу життя [29, с.112].

Спостерігається послаблення ролі сімейного виховання та зростання значимості інших громадських інститутів. Дослідники говорять про зростання ролі так званої «телеекранної соціалізації». На розвиток шлюбно-сімейних установок засоби масової інформації здійснюють негативний вплив, деформують стереотипи чоловічої та жіночої поведінки. Важливим фактором у формуванні шлюбно-сімейних установок є також освіта. Хоча, з іншого боку, уявлення осіб юнацького віку про сучасну сім'ю, багато в чому обумовлені здоровим глуздом, власним життєвим досвідом та реальними діями людей.

1.3. Особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці

Уявлення про шлюб та сім'ю в юнацькому віці можуть варіюватись в залежності від культурних, релігійних та соціальних умов, в яких зростає молодь. Однак, деякі загальні особливості можуть бути помічені у більшості культур. Так, діти починають проявляти інтерес до протилежної статі в підлітковому віці. Зазвичай, у цей період вони можуть відчувати бажання знайти романтичного партнера та вступити в стосунки. Однак, інтереси та досвід кожної особи можуть відрізнятись.

Щодо уявлень про шлюб та сім'ю, то підлітки можуть мати різні погляди. Деякі можуть вважати шлюб важливим етапом життя, тоді як інші можуть бути менш зацікавлені в ньому. У них можуть переважати інші аспекти життя, такі як кар'єра та саморозвиток. Щодо сім'ї, то багато підлітків можуть розуміти її як важливу соціальну інституцію, яка забезпечує підтримку та захист.

Однак, в уявленнях про шлюб та сім'ю у підлітків можуть бути помічені деякі спільні особливості. Наприклад, вони можуть бути більш схильні до ідеалізації романтичних стосунків та зображення їх як ідеальної форми взаємодії. Крім того, підлітки можуть мати більш ідеалізоване уявлення про сімейні стосунки та побут, що може відрізнятись від реалій сімейного життя.

Усі ці уявлення та ідеї щодо шлюбу та сім'ї можуть змінюватись протягом підліткового віку і залежати від багатьох факторів, таких як: досвід взаємодії зі своїм оточенням, культурні норми, соціальні очікування та особисті вподобання. Підлітки можуть вивчати, як взаємодіяти зі своїми ровесниками та встановлювати стосунки на основі спільних інтересів та цінностей. Вони можуть використовувати цей досвід, щоб усвідомити, які вимоги вони хочуть бачити в своїх майбутніх партнерах, а також усвідомлювати, які аспекти життя для них є важливими.

Крім того, досвід у стосунках може допомогти підліткам усвідомити, що ідеалізація шлюбу та сім'ї не завжди відображає реальність. Вони можуть навчитись розуміти, що взаємодія у стосунках може бути складною, а сімейне життя може включати в себе конфлікти та проблеми, які потребують вирішення. Загалом, уявлення про шлюб та сім'ю у підлітків можуть варіюватись у різних осіб, але зазвичай вони розвиваються та змінюються з часом та досвідом.

У минулому столітті у більшості країн світу панували консервативні погляди на шлюб та сім'ю, де стать та роль у сімейному житті були жорстко розподілені. Підлітки тоді частіше дотримувалися традиційних стереотипів щодо шлюбного партнера, таких як: гендерні ролі, вік, релігійні переконання тощо.

Зараз же спостерігається тенденція до більшої відкритості та різноманітності в уявленнях підлітків про шлюбного партнера. Вони частіше вибирають свого партнера на основі спільних інтересів та цінностей, а не на основі статевих та гендерних ролей. Також вони менше обмежені соціальними та культурними нормами, що дає їм більше можливостей для вибору партнера.

Зміна уявлень підлітків про шлюбного партнера також пов'язана з розвитком технологій та медіа. Соціальні мережі та додатки знайомств дозволяють знайти партнера не тільки в своєму місті чи країні, але й у будь-якому куточку світу. Це розширює можливості для вибору партнера та дає підліткам більш різноманітні варіанти.

На даний момент суспільство зазнає серйозних змін в економічній, політичній, культурній, ідеологічній сферах, що суттєво впливає на формування духовно-моральних аспектів особистості. Якщо розбирати кожен аспект окремо, то ми побачимо, що через зміни в економічній сфері молоді люди все пізніше і рідше одружуються, оскільки не здатні в матеріальному плані забезпечити себе та свою сім'ю.

Через зміни в ідеології поступово відбувається знецінення інституту сім'ї та шлюбу, зміни у культурній сфері спричиняють поступове падіння моралі, моральності, духовності, сімейних цінностей, що у свою чергу негативно впливає на створення сім'ї. У такій ситуації незахищеними та не підготовленими до змін є особи юнацького віку [28, с.143].

У юнацькому віці відбувається відкриття свого внутрішнього світу у всій його індивідуальній цілісності та унікальності, що дозволяє знайти партнера для тривалих відносин, ґрунтуючись на схожих чи загальних моральних та етичних принципах, на загальних інтересах та захопленнях, розуміння та врахування особливостей характеру можливого чоловіка.

На вибір шлюбного партнера, створення нового осередку суспільства впливає уявлення про шлюб, які формуються з прикладу батьківської сімейної системи та під впливом соціуму. Сучасні погляди молоді на шлюб та сім'ю призвели до знецінення цих понять. У зв'язку з цим у суспільстві виникли соціально-демографічні проблеми, вирішення яких тепер виходить на перший план.

Для зміни ситуації, що склалася, необхідно формувати у молоді реалістичні уявлення про шлюб. Уявлення про шлюб – це сукупність образів сцен та подій сімейного життя, взаємовідносин чоловіка та жінки, які супроводжуються народженням дітей та відповідальністю за фізичне та моральне здоров'я членів сім'ї, норм моралі та права, які регулюють сімейні стосунки, що виникають на основі пригадування чи продуктивної уяви [6, с.17].

Основу уявлень про шлюб можуть становити:

- 1) функціонально-рольові зв'язки між чоловіком та жінкою;
- 2) емоційно-оціночні зв'язки, які включають думки, уявлення подружжя про ті чи інші властивості, риси характеру, вчинки один одного;
- 3) психологічна зрілість [11, с.5].

До психологічної зрілості відносять відсутність надмірного егоїзму, агресивності та, навпаки, наявність здатності визнавати власні помилки та

прагнення до постійного самовдосконалення у подружніх відносинах [26, с.64]. Шлюб можна розглядати через певне його призначення, актуальне саме для цього індивіда. Як юнаки, так і дівчата наголошують на важливості спільного відпочинку майбутнього подружжя, їх поглядів на виховання дітей, збігів очікувань від шлюбу.

Все вищеперераховане, а також традиції, сімейний сценарій, взаємини, правила виховання в батьківській сім'ї впливають на формування уявлень про шлюб. Важливим чинником, який формує уявлення про шлюб є батьківська сім'я. Особи юнацького віку можуть оцінити як позитивно, так і негативно батьківську модель шлюбу. При позитивній оцінці молодь прагне наслідувати батьківську сім'ю, при негативній – уникнути схожого способу життя, але іноді посилюють батьківську модель [23, с.192].

Для одних батьків батьківство – це сфера, яка конкурує з актуалізацією кар'єри, для когось – доповнює її, для третіх – даність, громадський обов'язок, для когось – життєва потреба, потреба усвідомити свою маскуліність. Якщо розглядати батьківство в цілому як особистісну сферу чоловіка, інвестиційну платформу для самопроекції та розвитку дитини/дітей, то через батьківство чоловік виконує функцію самореалізації [36, с.11].

Успішному батьківству сприяє розвиток батьківського потенціалу та інтеріоризація батьківської ролі (усвідомлення, прийняття батьківської відповідальності як внутрішнього регулятора, вбудовування її в образ «Я»). Взаємовідносини «батько-дитина» визначають саме процес усвідомлення та прийняття людиною себе як батька, своїх почуттів, знання та самоконтролю.

Типологізувати соціальні практики батьківства можна за різними критеріями, які умовно групуються за типами сімей та батьківства. У першому випадку значущі наступні критерії:

– Тип сімейної структури: соціальні практики батьківства у повних/монобатьківських; першошлюбних/повторних; нуклеарних та розширених; однодітних/дводітних/багатодітних сім'ях.

– Повна першошлюбна сім'я. У повних (первошлюбних) сім'ях соціальні практики батьківства багато в чому інтерпретуються через реалізовані функції/батьківські обов'язки: «глава сім'ї», «годувальник», «наставник», «вихователь», «родитель», «партнер з ігор», «дисципліатор», «хороший/поганий поліцейський», «мотиватор», «друг», «відсутній (працюючий) батько» та ін. у подружній діаді, благополуччя, відносини (емоційної віддачі) дітей, віку дітей, фізичної доступності та характеру професійної зайнятості тощо.

– Фактичні союзи. Батьківство у співмешканні зазвичай не специфікується і розглядається за аналогією з батьківством у сім'ях з повною батьківською структурою. Подібні партнерства можуть бути першим (нерідко тривалим чи єдиним) сімейним досвідом для обох або одного з батьків або післяшлюбним повторним союзом. Можна припустити, що якість реалізації батьківської ролі у фактичному шлюбі може залежати від серйозності сприйняття партнерами їхніх стосунків. З одного боку, відсутність офіційного закріплення подібних подружньо-батьківських сімей робить становище всіх членів сім'ї потенційно вразливим. З іншого – формально, реалізація батьком своїх батьківських і сімейних функцій у подібних спілках має такі самі характеристики, як у традиційної повної сім'ї [39, с.12].

Підтвердити або спростувати цю гіпотезу статистичним та емпіричним шляхом поки не є можливим, оскільки наявний досвід вивчення проблематики батьківства у фактичному шлюбі поки що був орієнтований переважно на жінок як головного суб'єкта відтворення та соціалізації дітей. Проблематика батьківства та співмешкання розширюється за рахунок батьківства в конкубінатних відносинах.

– Повторно-шлюбна сім'я. Повторно-шлюбна сім'я, у вузькому сенсі, не ідентична зведеній, яка передбачає, по-перше, наявність дітей, по-друге, соціальна спорідненість одного з батьків щодо дітей подружжя/дружина або обох батьків по відношенню до дітей один одного

(зведені сиблінги). У повторних шлюбах спостерігаються різні соціальні практики батьківства, в тому числі в залежності від якості відносин між вітчимою і дитиною, рівня взаємної зацікавленості, присутності біологічного батька в житті дитини та материнського посередництва [46, с.356].

Необхідно врахувати кілька важливих моментів у контексті формування позитивних практик:

– взаємне прийняття між вітчимою та дитиною/дітьми. У цьому сенсі важливе значення мають обставини знайомства та враження один від одного. Якщо дитина сприймає вітчима як батька, називає його батьком, безумовно, це визначає близькість між ними. Причому на відчуття «чужого» чоловіка впливає вік дитини.

– Підтримуюча/мотивуюча поведінка матері в системі взаємодії «вітчим-дитина», довіра по відношенню до нового партнера. Інакше чоловік усувається від виховання. Загалом головне у відносинах для повторних партнерів їхнє спільне життя, хоча деякі вітчимами відзначають, що наявність дитини робить їхнє подружжя більш наповненим і різноманітним, і, навпаки, це сприймається як ґрунтовна перевірка відносин на міцність. Якщо вони в результаті не складаються, дитина може розглядатися як одна (або основна) з причин.

– Наявність у вітчимів негативного подружнього та батьківського досвіду у попередньому шлюбі. Якщо, наприклад, чоловікові забороняють бачити свою дитину після розлучення, він може сприймати пасинка/падчерку як «заміну» рідній дитині, другий шанс на батьківство.

– Офіційне усиновлення вітчимою дитини / дітей партнерки визначають велику залученість до їх виховання об'єктивно і суб'єктивно. Присутність біологічних батьків у житті дітей може специфікуватися в кожній конкретній сім'ї повторної шлюбу і кожної конкретної сімейної ситуації [49, с.14]. З одного боку, рідним батькам може інкримінуватися маятникова (нерегулярна) поява в житті дітей, що негативно позначається на дитячих психіці та поведінці, подібні батьківсько-дитячі контакти

розцінюватися як небажані, тим більше, для розвитку новоствореної сім'ї. З іншого боку, між батьком та вітчимом можуть встановити різні форми співпраці.

Юнаки схильні будувати свої уявлення про майбутній шлюб з урахуванням того, чого їм не вистачало в батьківській сім'ї, тобто ці уявлення часто мають компенсаторний характер [14, с.160]. Існує кілька точок зору щодо особливостей уявлень про шлюб у юнацькому віці. Науковцями відзначається, що у міжособистісному сприйнятті юнаків та дівчат відзначається потяг до вигаданих образів.

У сучасної молоді уявлення про майбутнє далекі від реальності. У дівчат образ майбутнього чоловіка перенасичений позитивними якостями справжнього юнака з їхнього кола спілкування. Подібна тенденція спостерігається і у молодих людей, але образ майбутньої дружини перевершує не тільки реальних дівчат, а й самих юнаків за розумом, чесністю, веселощами та працьовитістю [17, с.136].

Особи юнацького віку, які високо оцінюють ступінь розвитку у себе таких якостей, як: чесність, краса, життєрадісність, хотіли б бачити ці якості і у свого майбутнього шлюбного партнера, але у більш вираженій формі. Найчастіше ідеалізації піддаються такі якості, як сердечність, товарицькість, відвертість та інтелігентність. Дівчата особливо цінують силу та цілеспрямованість, а юнаки – скромність своїх обраниць.

Особи юнацького віку при виборі шлюбного партнера, насамперед звертають увагу на особисті якості, що вважають запорукою успішного сімейного життя. Ними згадуються такі особисті якості, як: доброта, цілеспрямованість, життєрадісність, щирість, оптимізм, відповідальність, самостійність, вихованість, турботливість, щедрість, чесність, чуйність, стресостійкість, наївність, довірливість.

Наступними, за значимістю є здібності та вміння («партнер вміє готувати», «умілий», «здібний» тощо) і «соціальне становище», яке включає: наявність освіти шлюбного партнера, сім'ї, професії, положення у

суспільстві. Найпопулярнішою є категорія «зовнішність», куди включаються такі характеристики, як: красивий, гарний, симпатичний, привабливий, має певний колір волосся, очей, одягається певним чином [32, с.175].

Уявлення про шлюб у молоді мають низку негативних особливостей: значущість кохання при виборі супутника життя виявилася не на першому місці. Часто молодь в опитуваннях на перші місці ставить такі якості, як: «повага», «довіра», «взаєморозуміння».

У свідомості осіб юнацького віку відбувається явне витіснення любові у шлюбі, на тлі її попереднього всевладдя. Тобто юнаки і дівчата можуть сприймати сім'ю як перешкоду своїм почуттям і лише згодом, болісним шляхом спроб і помилок, прийти до досягнення морально-психологічної цінності шлюбу.

Слід звернути увагу на загальну помилку молодих людей, пов'язану з тим, що вони, плануючи створювати сім'ю покладаються лише на силу почуттів, не замислюючись про обов'язки, які несе подружня роль, про відповідальність за майбутнього шлюбного партнера, а також про те, що благополуччя майбутньої сім'ї багато в чому залежить від їх поведінки, навичок спілкування та вміння вирішувати конфлікти [35, с.41].

У молоді не виховується справжня повага до інституту сім'ї, адже для них є прикладом невдалі шлюби рідних, друзів та знайомих. Більшість осіб юнацького віку немає поняття, що таке справжній офіційний шлюб. Зміни домінуючих цінностей у суспільстві, матеріальна та політична нестабільність, популяризація західного способу життя, спрямованого на задоволення насамперед власних бажань та потреб може бути одним із чинників такого ставлення сучасної молоді до інституту шлюбу.

Саме для юнацького віку характерна розбіжність якостей бажаного та передбачуваного партнера, що існує в реальному оточенні. Опитування соціологів показали, що якості особистості, які вважаються значущими для ідеального партнера, у реальному спілкуванні юнаків та дівчат не мають вирішального значення. Для сучасного покоління зразками подружніх

відносин, реалізації ролі батьківства та сімейного сценарію можуть бути батьківська сімейна система, сім'ї родичів та знайомих, герої літератури та кіно, а також приклад життя відомих, популярних особистостей, засоби масової інформації.

Висновки до першого розділу

Результати таких досліджень мають велике значення для розробки програм та стратегій, спрямованих на покращення психологічної підготовки молоді до шлюбу та формування здорових та стійких сімейних зв'язків.

Це допоможе вирішити проблеми, пов'язані зі зростаючими розладами в шлюбах та сімейних стосунках і сприятиме зміцненню сімейного інституту. Особлива увага повинна бути приділена вихованню молодого покоління, що сприятиме формуванню їхньої свідомої психологічної готовності до шлюбу і вибору партнера. Для досягнення цих цілей важливо розробити програми, що передбачатимуть надання молодим людям інформації про основні аспекти сімейного життя, комунікаційні навички, розвиток емоційного і соціального інтелекту.

Крім того, педагогічні, соціальні та психологічні служби повинні спільно працювати над створенням належних умов для формування стійких цінностей і норм, пов'язаних зі сімейним життям, а також надавати підтримку і консультування молодим людям щодо вибору шлюбного партнера та вирішення проблем, що можуть виникнути у сімейному житті.

У підсумку, проблема психологічної готовності до шлюбу є актуальною в сучасному суспільстві, особливо в Україні. Необхідність ретельного аналізу механізмів формування образу шлюбного партнера та шлюбно-сімейних відносин вимагає спільних зусиль дослідників, педагогів, соціологів та психологів. Розробка програм і стратегій, спрямованих на покращення психологічної підготовки молоді до шлюбу та формування

здорових та стійких сімейних зв'язків, сприятиме зміцненню сімейного інституту та вирішенню проблем, пов'язаних із сімейними розладами.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1. Організація дослідження уявлень про шлюбного партнера

Здійснивши теоретичний аналіз наукових підходів вибору подружнього партнера та поняття батьківських настанов в контексті впливу на вибір подружнього партнера, ми дійшли висновку, що багато з них наголошують на впливі дитячого досвіду взаємовідносин з батьками та стосунків батьків між собою на подальший перебіг дорослого життя, особливо на вибір шлюбного партнера та на процес встановлення стосунків із ним.

Вибірка емпіричного дослідження на тему «Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці» складає 30 осіб: 15 юнаків та 15 дівчат віком від 15 до 17 років. Усі респонденти є школярами. Емпіричне дослідження проведено у декілька етапів, кожен із яких характеризується певними завданнями:

1. Підготовчий етап: теоретична складова. Даний етап передбачає проведення детального аналізу теоретичної інформації, стосовно досліджуваної теми, виявлення наукової проблеми, актуальності дослідження та формулювання гіпотези стосовно розв'язання проблеми; сформульовано об'єкт та предмет дослідження; визначено мету та завдання дослідження; розроблено та затверджено програму дослідження.

2. Підготовчий етап: емпірична складова. На основі ґрунтовного аналізу теоретичних положень та досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, було відібрано та підготовлено дослідницький інструментарій (розроблення анкети, підбір методик та бланків для відповідей; визначена програма за якою відбуватиметься обробка отриманих даних).

3. Етап емпіричного дослідження (збір даних). Проведено основне дослідження на обраній вибірці (30 осіб) за попередньо обраними методами

та методиками. На цьому етапі систематизовано результати дослідження після збору фактичного матеріалу за допомогою необхідних методів. Ці дані стають основою для подальшого змістовного аналізу та формулюванню наукових висновків, практичних рекомендацій.

4. Етап аналізу та інтерпретації отриманих результатів дослідження. Результати були оформлені у вигляді графіків та таблиць. Відповідно до отриманих результатів дослідження було сформовано рекомендації, які відповідають темі дослідження.

5. Етап формулювання висновків. Написання висновків проведеного дослідження щодо соціально-психологічних чинників формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці.

З метою емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей шлюбно-сімейних установок, ми будемо використовувати методику «Рольові очікування та домагання», що дозволяє визначити цінності для молодих людей; тест-опитувальник «Статеві-рольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільером.

Методика «Рольові очікування та домагання» складається з 36 тверджень. Ця методика дає можливість визначити:

- уявлення респондентів (незалежно від віку та інших параметрів) про значимість сексуальних відносин, особистісної схильності юнаків та дівчат, особливостей уявлення про батьківські обов'язки, рівень професійних інтересів кожного, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів;

- уявлення респондентів (незалежно від віку та інших параметрів) про бажаний розподіл ролей між чоловіком та дружиною у процесі реалізації сімейних функцій.

Юнакам та дівчатам пропонуються твердження опитувальника. За кожним із запропонованих тверджень юнаки та дівчата повинні сформулювати свою індивідуальну думку і дати відповідь на питання, використовуючи такі

варіанти: «Повністю згоден», «Загалом, це правильно», «Це не зовсім так», «Це не вірно».

На другому етапі діагностичного дослідження нами був використаний тест-опитувальник «Статеворольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільлером призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності – незадоволеності відносинами в парі (юнаки – дівчата), а також ступеня узгодження – неузгодженості задоволеності відносинами у тій чи іншій соціальній групі.

Тест-опитувальник «Статеворольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільлером є одномірною шкалою, яка складається з 24 тверджень, які можна віднести до різних областей: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки і т.д. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді:

- а – правильно;
- б – важко сказати;
- с – неправильно.

Інструкція до тесту була наступною: Уважно прочитайте кожне твердження та оберіть один із трьох варіантів відповідей. Необхідно уникати проміжних відповідей типу «важко сказати», «складно обрати» тощо.

Для інтерпретації результатів, отриманих внаслідок застосування діагностичних методик, нами використовувалися 7 шкал:

1. Інтимно-сексуальна.
2. Особистісна ідентичність.
3. Господарсько-побутова.
4. Батьківсько-виховна.
5. Соціальна активність.
6. Емоційно-психотерапевтична.
7. Зовнішня привабливість.

Таким чином, ми визначилися з процедурою дослідження: відібрали діагностичні методики, які будуть використані для вивчення особливостей

шлюбно-сімейних установок у дівчат і юнаків. Обґрунтували вибір даної структури, якої ми дотримуватимемося в емпіричному дослідженні.

2.2. Аналіз результатів досліджень щодо уявлень про шлюбного партнера

Проаналізуємо результати, отримані в процесі проведення емпіричного дослідження.

У таблиці представлені результати дослідження шлюбно-сімейних цінностей за методикою «Рольові очікування та домагання».

Таблиця 2.1

Результати дослідження цінностей спільного життя досліджуваних пар

Дівчата							Юнаки						
Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентичність	господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість	Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентичність	господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість
5,0	6,9	6,2	6,8	7,1	1,5	7,3	5,6	6,9	6,3	6,0	6,9	7,4	6,7
7	4	6	5	3	1	2	7	2	5	6	3	1	4

Отримані показники виразності цінностей проранжовані. Порівняння рангових послідовностей показує, що перше місце за значимістю у списку цінностей, як молодих дівчат, так і юнаків належить емоційно-психотерапевтичні цінності спільного життя. Далі результати дещо відрізняються. Якщо друге місце у юнаків займає цінність особистісної ідентифікації, то для дівчат ця цінність, пов'язана із зовнішньою привабливістю.

І в юнаків і дівчат на останніх місцях (5-те та 6-те) виявилися сімейні цінності, які традиційно вважалися пов'язаними з основними функціями сім'ї як соціального інституту: батьківсько-виховна та господарсько-побутова. Цей факт дає підстави зробити висновок, що молоді люди ще не готові вступити в подружні стосунки. Юнацька тріада цінностей, що посіли перші три місця в ранговій послідовності: емоційно-психотерапевтична, особистісна ідентичність, соціальна активність. Тріада цінностей у дівчат, які посіли перші три місця в ранговій послідовності: емоційно-психотерапевтична, зовнішня привабливість, соціальна активність.

Хоча рангові послідовності сімейних цінностей у пар різняться, відмінності тут великі. Про це свідчить різниця між середніми значеннями цінностей (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Варіювання рангових значень

Сімейні цінності	1	2	3	4	5	6	7
Дівчата	5,0	6,9	6,2	6,8	7,1	7,5	7,3
Юнаки	5,6	6,9	6,3	6,0	6,9	7,4	6,7
Перевищення рівня цінності у дівчат над рівнем юнаків	-0,6	0,0	-0,1	0,8	0,3	0,1	0,5

Відмінності не перевищують 0,8 бала (настільки батьківсько-виховна цінність сімейного життя у дівчат перевищує аналогічну цінність у юнаків). Те, як респонденти будують спільні відносини з партнерами, багато в чому залежить від узгодженості поглядів, позицій, цінностей. Якщо у партнерстві цінності між взаємодіючими акторами збігаються, очікується більша гармонія у розподілі рольових зобов'язань. Таких даних у респондентів ми бачимо.

У таблиці 2.3 представлені коефіцієнти кореляції, що демонструють міру узгодженості цінностей у юнаків та дівчат, які перебувають у періоді юності.

Таблиця 2.3

Коефіцієнти кореляції, що демонструють міру узгодженості цінностей у парах юнаків та дівчат

Сімейні цінності	1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнти кореляції	0,2	0,23	0	0,1	0,04	0,12	0,31

Спираючись на таблицю 2.3, можна зробити висновок, що єдиний із семи коефіцієнтів, що досягає рівня помірної прямої кореляції (0,31), показує наявність залежності між цінностями зовнішньої привабливості, властиві парам юнаків і дівчат.

Звернемося до аналізу використаного нами у процедурі діагностики тесту-опитувальника «Статеврольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільером. Розглянемо кореляцію між цінностями та задоволеністю відносинами з протилежною статтю. У таблицях 2.4-2.5 наведено результати, що дозволяють співвіднести виразність цінностей юнаків та дівчат.

Так, дівчат характеризує лише одна помірна пряма кореляція, що виражає залежність між цінністю особистісної ідентичності, що переживається ними, з протилежною статтю і задоволеністю відносинами (0,32).

Таблиця 2.4

**Результати, що дозволяють співвіднести виразність цінностей
дівчат**

Цінності	1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнти кореляції	0,27	0,32	- 0,1	0,01	0,01	- 0,2	- 0,1

Близький до подібного значення взаємозв'язок між цінністю інтимно-сексуальних відносин та задоволеністю відносинами (0,27). Інші коефіцієнти кореляції малозначні. Можна припускати, що респонденти ще не прийшли до структурування відносин і до організації їх спільного буття в такому вигляді, коли задовольнялися б потреби дівчат, пов'язані з іншими цінностями, які не виявили значних кореляційних залежностей. Ситуація з юнаками виглядає інакше. Про це свідчать коефіцієнти кореляції між цінностями та задоволеністю відносинами з протилежною статтю (дівчатами) у юнаків.

Таблиця 2.5

**Результати, що дозволяють співвіднести виразність цінностей
юнаків**

Цінності	1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнти кореляції	0,27	0,32	- 0,1	0,01	0,01	- 0,2	- 0,1

У представлених результатах три помірні прямі кореляції, що виражають залежність між задоволеністю відносинами юнаків і наступними цінностями, що переживаються ними: цінність особистісної ідентичності з дівчиною (0,34) і емоційно-психотерапевтична (0,36). Зближує юнаків та дівчат у спілкуванні з протилежною статтю те, що їх задоволеність відносинами, зумовлена цінністю взаємної ідентифікації. Середні показники

рівня самооцінки як «образу Я» та «Образу партнера» у юнаків та дівчат представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Середні показники рівня самооцінки «образу Я» та «Образу партнера» у юнаків та дівчат

Стать	Хороший характер	Розумний	Здібний	Вродливий	Впевнений у собі	Авторитетний серед однолітків	Середній показник
1	2	3	4	5	6	7	8
Образ Я							
Дівчата	46	72	68	61	72	64	63,8
Юнаки	54	64	66	71	84	76	73,5
Образ партнера							
Дівчата	54	64	66	71	84	76	73,5
Юнаки	46	72	68	61	72	64	63,8

Аналізуючи показники результатів дослідження, були виявлені відмінності у самооцінці юнаків та дівчат. Результати отриманих даних вказують на те, що показник самооцінки (Образ Я) у юнаків вищий, ніж у дівчат. Ці відмінності можна простежити за параметрами самооцінки. На відміну від дівчат, юнаки вважають, що вони красивіші, впевнені у собі, авторитетні серед однолітків. Виходячи з самооцінки (Образ Я) дівчат можна зробити висновок, що вони мають не такий гарний характер, менш впевнені в собі.

Аналізуючи показники результатів дослідження, було виявлено відмінності в оцінці один одного у юнаків та дівчат. Результати отриманих

даних, вказують на те, що показник оцінки один одного (Образ іншого) у юнаків нижче, ніж у дівчат. Дані відмінності можна простежити на параметрах оцінки особи протилежної статі (для юнаків – дівчата, для дівчат – юнака). На відміну від дівчат, юнаки вважають, що дівчата менш красиві, менш впевнені у собі, менш авторитетні серед однолітків. Виходячи з оцінки (Образ партнера) дівчат можна зробити висновок, що вони думають, що юнаки мають гарний характер, що партнери більш впевнені в собі.

Але якщо для дівчини на аналізованому етапі відносин зв'язок задоволеності стосунками з цими цінностями і вичерпується (їй належить побудувати сімейні відносини, у яких значущі для неї інші цінності матимуть можливість бути реалізованими), то для юнака саме рішення про вступ у майбутній шлюб і одруження асоціюються з реалізованістю емоційно-психотерапевтичної та батьківсько-виховної цінностей.

Здійснений аналіз демонструє різницю «ціннісних траєкторій» відносин дівчат і юнаків, показує відмінності в еволюції цінностей самих відносин дівчат і юнаків, які їх переживають, що обумовлюють їх задоволеність відносинами з протилежною статтю.

Зіставлення рівня задоволеності відносинами залежно від статі виявляє наступне.

1. Задоволеність відносинами з протилежною статтю у юнаків вища, ніж у дівчат.
2. Задоволеність відносинами у дівчат поступається юнацькому задоволенню.

Узагальнимо результати проведеного емпіричного дослідження. Як і передбачалося, у респондентів з вищим рівнем задоволеності відносинами з протилежною статтю відзначаються і вищі показники виразності цінностей спільних відносин. Це підтвердили результати юнаків.

Чотири із семи показників цінностей відносин у підгрупі з низьким рівнем задоволеності відносинами дівчат виявилися вищими, ніж у підгрупі з високим рівнем задоволеності. Це – господарсько-побутова цінність, цінність

соціальної активності, емоційно-психотерапевтичної підтримки, зовнішньої привабливості.

Дівчата з більш вираженими інтимно-сексуальною цінністю, цінністю особистісної ідентичності з партнером та батьківсько-виховною цінністю знаходять підтримку цього прообразу своєї ідентичності у спільних відносинах і тому їх характеризує високий рівень задоволеності стосунками.

Таким чином, можна сформулювати такі висновки:

1. Маючи думку респондентів, за результатами діагностуючих методик можна стверджувати, що сім'я залишається для сучасної молоді значною цінністю буття. Сім'я для досліджуваних пар, незважаючи на те, що ніхто з них не перебуває у шлюбі і ніколи не перебував) означає, перш за все, «основну цінність життя», на що вказали було 30% респондентів; «взаємна прихильність» – 20% респондентів; «опора у скрутний час» – 20% респондентів, що передбачає посилення функції емоційної підтримки сім'ї, як соціального інституту та її затребуваності для молодого покоління, що ще знаходиться у процесі адаптації та інтеграції до системи суспільних відносин, а також актуалізації її у принципі всім членів сім'ї у зв'язку з ситуацією «підвищених ризиків» у суспільстві.

2. У певної частки респондентів шлюбно-сімейні відносини асоціюються з «економічною угодою», на що було вказано 10% респондентами і «клубком повсякденних протиріч» – 10% респондентів. При цьому сім'я у поданні респондентів, мінімально пов'язується з можливістю для самореалізації – 10%, і це говорить про те, що її висока значимість, яка фіксується у відповідях на прямі питання, має скоріше декларований, ніж реальний практичний характер.

Крім того, нами були поставлені запитання задля формування думки про особливості, які впливають на вибір партнера. Так, нами була висунута гіпотеза про те, що уявлення респондента про майбутнього партнера безпосередньо залежать від рівня освіти та духовних якостей обранця. Відповідно до проведених нами опитування та інтерв'ю більшість опитаних

має незакінчену вищу освіту і досі є студентами (81,2%). З метою виявлення істинності чи хибності гіпотези нами були задані такі питання: «Чи буде для Вас вирішальною при виборі чоловіка/дружини наявність у нього/її вищої освіти?» і «Якими взагалі якостями, на Ваш погляд, повинен мати Ваш майбутній чоловік?». Як показала статистика нашого анкетного опитування, значимість наявності вищої освіти у другій половинки не така висока. Тільки 31,3% з усіх опитаних відзначили, що вища освіта має значення, тоді як 42,9% відзначили відповідь «ні», решті важко відповісти. З результатів інтерв'ю ми зрозуміли нестійкість у відповідях.

Багато з тих, хто вже має вищу освіту або отримує її зараз, вважає що без диплому в наш час буде важко отримати хорошу роботу і взагалі мати перспективне майбутнє. Інші дотримуються тієї думки, що наявність диплому в XXI столітті ще не говорить про наявність «високих інтелектуальних здібностей» у обранця. Тут важливо відзначити, що респонденти все ж таки відзначають важливість таких якостей, незважаючи на освіту, як: «гострота розуму», «кмітливість» та «прагнення до самовдосконалення», тобто зрозуміло, що наявність розумових здібностей в обранця все ж таки важливе для респондентів.

Тепер поговоримо про другу частину нашої гіпотези – духовні якості обранця. Цілеспрямованість, надійність, терпіння, почуття гумору, доброта, чесність, вірність – ось ті духовні якості, які згадувалися у відповідях найчастіше. Проте «вірність» (23,4%) та «доброта» (37%) займають лідируючі позиції.

При відповіді на відкрите запитання «Яким представляється для Вас ідеальний партнер для одруження?», пов'язаним з нашою наступною гіпотезою про соціальне поле (гендер) респондента і про те, як він впливає на уявлення про обранця, дівчата та юнаки відповідали у вільній формі. Нам стало зрозуміло, що дівчат цікавить освічений, сильний, вольовий, цілеспрямований, активний і розуміючий юнак. Юнаки ж казали, що їм

потрібна дівчина, яка має такі якості, як: жіночність, краса, чуйність, освіченість, працьовитість, доброта і т.п.

Із твердженням «Дружина має бути хранителькою вогнища та доброю матір'ю для своїх дітей, а чоловік зобов'язаний піклуватися про фінансовий добробут своєї сім'ї та її захист» повністю погодилося 53,1%, частково погодилося 28,3%, що говорить про те, що традиційне уявлення про ролі чоловіка та жінки в сім'ї збереглися. Однак і тут не обійшлося без застережень: «Це стандартна модель, але вона працює! Це ідеальна ситуація. Але насправді жінці доводиться дуже багато працювати, іноді більше, ніж чоловікові і самій себе забезпечувати»; «Зараз важливо, щоб жінка працювала, може трохи менше, адже грошей може просто не вистачати із сучасними запитами».

З усього цього ми виявили ще одну тенденцію (поряд з відсутністю наявності диплома у другій половинки) – надмірність вимог до майбутнього чоловіка: це стосується переважно дівчат. Більшість опитаних виявили чи не цілий список вимог до майбутнього шлюбного партнера. До нього увійшли і розум, краса, порядність і цілеспрямованість, воля і неодмінна любов до дітей (понад половина опитаних дівчат (52,7%) та багато іншого. Всі ці дані вказують на те, що уявлення про майбутнього партнера для одруження розмиті і невизначені, особливо у дівчат. Вони хочуть «всього і відразу», хоча чудово усвідомлюють, що знайти такого партнера практично неможливо, адже ідеальних людей не існує.

Словом, можна зробити висновок про те, що багато респондентів наголосили на важливості наявності вищої освіти у майбутнього обранця і всі стверджували про важливість глибоких духовних якостей, без яких складно побудувати сім'ю. Рівень освіти і духовні якості завжди були пріоритетними як до жіночої, так і до чоловічої статі. Крім усього іншого, існує статистика, що чим вищий рівень освіти, тим більше люди одружуються по любові, все це пояснюється тим, що у більш освіченої людини немає потреби у

впевненості у своєму майбутньому, в отриманні матеріальної підтримки тощо.

Наша гіпотеза про вплив соціальної ролі на вибір майбутньої другої половинки – підтвердилася, тому що ми з'ясували, що молоді люди очікують один від одного прояву якостей, властивих, в основному, протилежній статі. Так, жінки при оцінці значущих для сімейної в оцінці значних якостей дружини відзначають чесність, скромність, красу/привабливість.

Тепер перейдемо до інших даних, які підтверджують те, що уявлення про майбутнього партнера залежать від сім'ї та соціального оточення респондента. Нами було створено спеціальний блок питань з метою виявити – наскільки впливає сім'я та її склад на уявлення молодого покоління про майбутню «другу половинку». Питання, які були поставлені респондентам:

- «Ви вирости у повній сім'ї?»;
- «Вас задовольняє ситуація у Вашій родині?»;
- «Вас задовольняють Ваші взаємини з батьками?»;
- «Як Ви думаєте, чи впливатиме на Вас думка Вашої сім'ї про

Вашого майбутнього партнера для створення шлюбних стосунків?».

Ми отримали такі відповіді: 62,8% респондентів вирости в повних сім'ях, тобто батьки брали участь у вихованні дитини, проте лише 51,4% цих пар досі є подружжям. У загальній сукупності більше половини тих, хто відповів, що вони переважно задоволені обстановкою в сім'ї та відносинами між батьками (45,7%) відзначили: «У сім'ї панує взаєморозуміння, підтримка, гармонія»; «Загалом їх стосунки – ідеал. Мама завжди підтримує батька, а він щедрий, дбайливий, дуже відповідальний».

Але вже тут до нашої уваги представився цікавий факт – 54,3% усіх опитаних відповіли категорично «ні» на запитання «Ви хотіли б, щоб Ваше сімейне життя було схоже на життя Ваших батьків?». Під час інтерв'ю ми зіштовхнулися зі схожою ситуацією і поцікавилися причинами такої відповіді. І ось що ми почули: «Не хочу повторювати помилки батьків», «У

жодному разі – досі намагаюся позбутися помилок у вихованні та огріхів у відносинах». Однак ситуація не така погана, як може здатися.

22,2% респондентів вважають, що їх батьки роблять все правильно і тим самим хотіли б, щоб їх сімейне життя було схоже на життя батьків. Деякі відповідали, що саме відносини між батьками, їх взаєморозуміння та підтримку, хотіли б перенести і у своє подружнє життя.

Наступні запитання, які ми ставили, були: «Чи означає для Вас думка Ваших батьків?» і «Чи матиме чи вже має значення для Вас думка батьків про Вашого майбутнього чоловіка?». «Має важливе, але не визначальне значення» – ось, що відповіла переважна більшість на обидва питання (перше питання – 90,6%, друге питання – 78,3%). Однак 6% сказали, що думка батьків при виборі майбутнього чоловіка не матиме жодного значення.

В інтерв'ю респонденти стверджували, що не так сильно прислухаються до батьків, як можливо того хотілося б, через те, що сучасне життя дуже відрізняється від того, яким жили їх батьки; вони мали інші проблеми та вирішували їх по-іншому. Також справа і з вибором чоловіка чи дружини. Молоді люди вважають, що «особисте життя має залишатися особистим життям кожного» і рішення ухвалені ними залишаються їх особистими справами. «Я намагаюся привчити батьків до того, що мій вибір – це мій вибір і що він гідний. Але їх думку я завжди вислухаю» – ось, напевно, одна з найпоширеніших відповідей серед тих, хто брав участь у інтерв'ю.

Всім добре відомий факт напружених стосунків між батьками та підлітками. Однак це не применшує великого впливу сім'ї на глибинні установки підлітків щодо себе та своїх майбутніх партнерів. У сім'ї людина формується як особистість, набуває перших навичок міжособистісного спілкування, перший досвід емоційного сприйняття та переживання. Стиль сімейних відносин глибоко впливає на їх розвиток – аж до розвитку уявлень про майбутнє людини.

Приблизно схожа ситуація і з соціальним оточенням обранця. В анкету ми включили кілька тверджень, з якими респондентам було запропоновано погодитись чи ні. Відповіді на твердження «Соціальне оточення (родина, друзі, колеги) обранця є одним із головних критеріїв при виборі другої половинки» розійшлися приблизно порівну. 45,6% повністю або частково згодні та 40% повністю або частково не погодились (решта утрималася від відповіді). І знову ми звернулися до результатів інтерв'ю, де респонденти також розійшлися у думках.

Нами було поставлено питання про те, чи відіграє соціальний статус чоловіка та його оточення значення? Як дівчата, так і юнаки відповідали по-різному. Хтось говорив, що і оточення немає ніякого значення, так як якісь манери та звички у спілкуванні, пов'язані з поганим оточенням, можна змінити. А соціальний статус, як було сказано, ніколи не повинен бути запорукою щастя в сім'ї, тому що, як висловився один із респондентів, «це все одно що, у мене є машина і я шукаю собі дружину, у якої теж має бути машина. Це безглуздо обмежувати себе соціальною чи класовою приналежністю».

У той же час ми отримували й інші відповіді: «Кращий чоловік той, з яким ти сам стаєш кращим у всіх відносинах. Якщо соціальний статус низький і його оточення теж – тоді він тягне мене вниз, а я не хочу. Хочу розвиватися та вдосконалюватися». І деякі зазначали, що було б чудово, щоб саме у майбутнього чоловіка соціальний статус був трохи вищим, «щоб було, чого прагнути».

З усього вищесказаного можна дійти висновку про те, що гіпотеза у тому, що ставлення до майбутньому партнера в сучасній молоді залежить від сім'ї та соціального оточення опитуваного респондента, підтвердилася, але лише частково, у зв'язку зі зміною соціальних установок сучасного молодого покоління і це ще раз вказує на те, що уявлення сучасної молоді про майбутнього партнера для одруження носять суперечливий і різномірний характер.

Перейдемо до розгляду наступної гіпотези нашого дослідження: наявність у респондента почуття любові до обранця, істотно впливає уявлення про майбутнього партнера для одруження. Як і багато років тому, молодь орієнтується на кохання, оцінюючи її як основну причину для створення сім'ї. На сьогоднішній день любов є домінуючим мотивом для багатьох людей при одруженні (82%), проте чоловіки ним керуються більшою мірою (87%), ніж жінки (80%).

Однак, для деякої кількості респондентів, любов до майбутнього партнера не є основною причиною укладання шлюбного союзу. Так, в результаті нашого дослідження ми отримали дані, які вказують на те, що не для всієї сучасної студентської молоді почуття кохання є важливим. Трохи більше 3% від усіх опитаних відповіли, що почуття любові та прихильності не мають величезного значення для них. Це дозволяє нам зробити висновок про те, що ці респонденти вже досить подорослішали, стали більш практичними і стали замислюватися про своє майбутнє як про дійсну мету, а не як про абстрактну мрію.

Та все ж решта 97% респондентів відповіла позитивно на поставлене питання в анкеті. Однак тут варто не згадати один важливий момент – ці 97% можна розділити між собою на дві групи. У першу групу входять ті, хто відповів, що кохання та прихильність мають головне та визначальне значення (62,8%). А до другої групи входять решта 34,3%, які сказали, що почуття мають важливе значення, але аж ніяк не визначальне.

Згідно з результатами інтерв'ю, це пов'язано з тим, що одруження – відповідальний крок, який багато хто робить раз і назавжди і керуватися тільки високими почуттями тут не можна: «Не бачу сенсу виходити заміж без кохання, але воно не найголовніший критерій для шлюбу. Голову теж треба вмикати». Все це дозволяє нам сміливо зробити висновок про те, що додаткова гіпотеза, яка свідчила про те, що наявність почуття любові до обранця у респондента істотно впливає уявлення про майбутнього партнера – підтвердилася.

Нарешті, останньою є гіпотеза про те, що уявлення про другу половинку залежить від своїх ціннісних орієнтацій респондента та його самооцінки. Дані за цією гіпотезою ми планували взяти із спільних відповідей на відкриті запитання наших респондентів, зокрема з наших інтерв'ю, які дали нам достатньо вичерпну інформацію.

Згідно з отриманими результатами, ми дійшли таких висновків: кожен респондент, ну або принаймні кожен другий, високо оцінює свої можливості та перспективи щодо створення сім'ї та пошуку своєї другої половинки. Дівчата висувають високий список вимог своєму майбутньому чоловікові, а юнаки вимагають від дівчат не лише бути прекрасною господинею будинку, а й будувати свою кар'єру. Лише невеликий відсоток тих, хто відповів під час інтерв'ю, зазначав, що всього й одразу отримати неможливо і щоб знайти того, кого дійсно хочеш, потрібно докласти чимало зусиль для власного вдосконалення.

Ціннісні орієнтації сучасної молоді щодо майбутнього шлюбного партнера зрозумілі – пошук того, хто підтримуватиме, любитиме і забезпечуватиме; того, хто розділить із ним інтереси та плани на майбутнє. Були й ті, хто казав, що мені потрібна просто кохана людина, однак і тут були застереження – «зрозуміло, вона має бути привабливою та харизматичною» або «знає, чого хоче, успішний, є квартира і машина, але головне, щоб було кохання». Усе це свідчить про те, що наша гіпотеза – підтвердилася.

Основна гіпотеза емпіричного дослідження підтвердилася повністю: уявлення сучасної молоді майбутньому партнеру для одруження носять суперечливий і різнорідний характер. Це пояснюється високим соціальним рівнем розвитку молодого покоління та різними факторами, що впливають на їх уявлення про майбутнього партнера. Серед таких факторів ми виділяємо сім'ю, друзів, рівень освіти та ін.

Крім того, нами були виявлені типові характеристики майбутнього шлюбного партнера в уявленнях молоді. Хотілося б почати з того, що зовсім

недавно вченими було встановлено, що чоловіки та жінки прагнуть обрати у супутники життя тих, хто має з ними хоч якісь спільні зовнішні риси.

Тож якими ж бачать юнаки свою обраницю:

1. Краса / Привабливість. Майже 98% респондентів погодилися із твердженням «Для мене має значення краса/привабливість мого майбутнього шлюбного партнера»;

2. Розум / Кмітливість. Як висловився один із респондентів: «На жаль, але вища освіта в наш час уже не є показником розуму»;

3. Терплячість та вміння йти на компроміси. Сюди входять, як спокій і здатність згладжувати конфлікти, так і вміння приймати свого партнера таким, який він є, без кардинальних спроб переробити його;

4. Дбайливість та хазяйновитість (уміння готувати, вміння вести будинок, здатність підтримати у скрутну хвилину);

5. Самодостатність. Майже кожен третій із опитаних респондентів помітив, що його майбутня дружина повинна не просто бути господинею в будинку, а й бути повноцінною частиною суспільства – мати роботу, захоплення, друзів і, можливо, навіть шанувальників (чоловіки бачать у цьому доказ того, що вони вибрали правильну жінку);

6. Вірність (цей пункт впливає з попереднього). Незважаючи на свою самодостатність, жінка повинна залишатися вірною не тільки своєму чоловікові, а й собі самій. Вона має бути також чесною по відношенню до своїх близьких і взагалі з людьми, з якими має справу;

7. Наявність почуття гумору. Дане якостей більшість тих, хто відзначив, пояснили тим, що без гумору буде складно взаємодіяти один з одним і переводити конфлікти жартома.

Тепер розглянемо якими бачать дівчата свого майбутнього чоловіка:

1. Краса/Привабливість;

2. Розум / Кмітливість. Дівчата, як і юнаки, наголосили на тому, що сама вища освіта не є показником розуму;

3. Надійність та мужність. Як правило, під цим мається на увазі чоловік, який є опорою для своїх близьких, не тільки для дружини та дітей, а й для батьків. Сюди також входять цілеспрямованість і сила волі, необхідні досягнення цілей.

4. Дбайливість / доброта (стосовно своєї половинки і, у майбутньому, до дітей);

5. Вірність. Незважаючи на науково доведену полігамність протилежної статі, дівчата хочуть, щоб їх партнер залишався їм вірним;

6. Наявність почуття гумору.

7. Наявність більшого почуття любові до своєї обраниці, ніж у неї. Тут тонкість полягає в тому, що багато дівчат, які висловлювалися таким чином, усвідомлювали, що жінки є більш складними і глибокими істотами, ніж чоловіки і задовольняти їх забаганки і бажання важче. «Чоловікові просто не вистачить лише терпіння, щоб зробити так, як хоче жінка. Йому треба ще любити її, інакше не витримає» – так відповіла одна із опитаних дівчат.

В отриманих результатах ми бачимо невелику розбіжність. Характеристики, які найбільш цінні по відношенню до дівчат та озвучені у відповідях лише юнаків – це терплячість та вміння йти на компроміси, а також самодостатність та наявність певної «родзинки».

Для юнаків дівчата вважають важливими надійність / мужність і наявність більшого почуття любові до своєї обраниці, ніж у неї. Мужність є однією з найкращих якостей для чоловіків. В результаті ми дійшли висновку, що ці розбіжності пов'язані з гендерними особливостями обох статей. Кожна зі згаданих характеристик притаманна лише одній конкретній статі. А решта якостей зі списку, як наприклад «наявність почуття гумору» та «вірність», мають різницю тільки у зв'язку з нашими результатами і кожне отримало свою вагу та місце в ранзі цінних якостей.

2.3. Рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера

Культурна трансформація сексуальних норм змінила традиційні шлюбні ідеали. Вік, у якому обидві статі вступають у шлюб, зростає, що пояснюється різними факторами, включаючи цілі кар'єри та освіти, фінансовий стан і зміну ставлення до дошлюбних статевих стосунків, неодруженого співмешкання та позашлюбного батьківства.

Вступ у шлюб є однією з найважливіших подій у житті людей: і шлюб, і сім'я виступають для кожної людини, як соціальна та індивідуальна необхідність. Як первинна форма спільноти людей, сім'я безпосередньо поєднує в собі індивідуальне та колективне начало. У цьому сенсі вона є ланкою, що сполучає не тільки біологічне і соціальне, але також індивідуальне та суспільне життя людей, служить для них першим джерелом соціальних ідеалів та критеріїв поведінки. При цьому сім'я не тільки передає, але і створює духовні цінності, такі як подружжя і батьківська любов, повага і любов до батьків, сімейна солідарність різних життєвих норм, установок і, зокрема, уявлень про шлюбного партнера [45, с.178].

Прийняття правильних індивідуальних рішень, пов'язаних зі створенням і збереженням сім'ї, є запорукою особистого сімейного благополуччя і стабільності суспільства. У ситуації вибору шлюбного партнера і прийняття рішення про вступ у шлюб є важливим володіння повною і достовірною інформацією про якості та особистісні особливості потенційного партнера, щоб згодом у шлюбі не виникло розчарування, що чоловік виявився не таким, яким представлявся в період дошлюбного залицяння.

Демографічні зміни, що відбуваються в країні, спонукають нас більш пильно поглянути на особливості формування і розвитку сім'ї, на зміни, що відбуваються, у всій структурі населення. Справді, як число розлучень, так і

їх частота залишаються порівняно високими, збільшується частка позашлюбних народжень [40, с.54].

Значну частину шлюбів, особливо серед молоді, становлять так звані цивільні, тобто незареєстровані шлюби. Викликає занепокоєння й те, що українські сім'ї стали малодітними. Зміна характеру внутрішньосімейних відносин, що характеризується переходом від авторитарно-патріархатних відносин до більш демократичних і рівноправних, вплинула на процеси вибору шлюбного партнера і виключення шлюбу, а також на роль посередників у ньому.

Труднощі обрання шлюбного партнера, створення, розвитку і збереження сім'ї, що проходяться особистістю, сприяють організації психологічного супроводу становлення шлюбно-сімейних відносин, де основним компонентом подібної допомоги виступає підготовка особистості до створення сім'ї. У зв'язку з цим, найважливішим напрямом в дослідженні шлюбно-сімейного питання виступає вивчення психологічного змісту уявлень особистості про себе і інших учасників шлюбно-сімейних відносин.

Уявлення служать платформою для прогнозування і планування суб'єктом майбутньої поведінки в шлюбно-сімейній сфері. Логічно виникає необхідність розгляду таких категорій, як життєвий і подружній сценарій [21, с.78]. Під життєвим сценарієм в психологічній науці розуміється ціннісно-сміслова система уявлень про власний життєвий шлях, включена в образ світу особистості і яка трансформується протягом життя під впливом самопізнання і самореалізації особистості, впливів соціального середовища [19, с.140].

Саме в юнацькому віці починає формуватися так званий подружній сценарій. Проводячи аналогію з життєвим сценарієм, подружній сценарій можна розглядати, як систему уявлень особистості в дошлюбному періоді, що утворює її найбільш прийнятну модель подружньої взаємодії в майбутньому [20, с.126]. Деякі дослідники розглядають подружній сценарій, як модель майбутніх сімейних відносин. Представляючи собою смислову

систему особи, пов'язану з сімейний сферою життєдіяльності, подружній сценарій виступає, як модель подружніх відносин, що зпроектована на дошлюбному етапі («внутрішній аспект»). Надалі в майбутніх сім'ях будуть будуватися реальні міжособистісні відносини («зовнішній аспект»).

У психологічній науці виділяють ряд факторів формування сценарію образу майбутнього партнера, серед яких найважливішими виступають:

- батьківська сім'я;
- матримоніальний менталітет;
- освітнє середовище, ціннісні орієнтації особистості;
- засоби масової інформації.

Сучасні дослідження констатували, що шлюбно-сімейні уявлення формуються в умовах власної батьківської сім'ї. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до ослаблення позитивного ефекту впливу позначених вище факторів. Батьки не приймають активної участі в підготовці молодшого покоління до сімейний життя. Нажаль, сучасна реальність демонструє зниження ролі сімейного виховання і зростання значимості інших громадських інститутів [15, с.194].

У тенденції розширення соціально-територіального ореолу вибору майбутнього партнера, мобільності молоді, є свої позитивні та негативні сторони. Розширення можливостей вибору збільшує ймовірність того, що обранець чи обраниця найбільшою мірою відповідає морально-естетичним ідеалам людини, яка одружується, безперечно, покращує перспективи подружжя. Але одночасно збільшується і ймовірність випадкових рішень у виборі партнера, оскільки саме спільне проживання або спільне навчання дають можливість краще дізнатися людину і навряд чи замінить якоюсь іншою формою її перевірки з боку батьківської сім'ї при виборі майбутнього партнера.

Ця тенденція усунення батьків від свого особистого життя без особливих причин не може не викликати тривогу, бо поради і підтримка, досвід старших представляють собою природню і дуже необхідну протизагугу

самовпевненості, неврівноваженості, гарячості і моральної недосвідченості, які іноді властиві молодим. Там, де ця протривага відсутня, помилки молоді при вступі до шлюбу більш часті і важкі [16, с.209].

Наявність повної та достовірної інформації про якості та характеристики потенційного супутника життя є важливим і визначальним фактором у його виборі. Розглянувши теорії вибору шлюбного партнера, що пояснюють процес формування подружньої пари, можна виділити інформацію, яка найбільш важлива у рішенні створити сім'ю. Психоаналітична теорія З. Фрейда спирається на припущення про те, що у своїх пошуках майбутнього партнера люди, як правило, орієнтуються на образ протилежної статі.

З. Фрейд стверджував, що чоловік шукає дружину, схожу на матір, а жінка – чоловіка, схожого на батька [48]. Однією з найбільш поширених теорій шлюбного вибору є теорія «стимул–цінність–роль» Бернарда Мурстейна. Суть її полягає в тому, що шлюбний вибір передбачає серію послідовних стадій, через які повинні пройти молоді люди, а також у тому, що на кожному щаблі розвитку взаємин партнерів міцність відносин залежить від рівності обмінну благами або особистісними ресурсами. Той, хто не відповідає умовам кожної стадії, вибуває з числа потенційних супутників життя. На стадії стимуляції вибір партнера визначається зовнішніми факторами: фізичною привабливістю, особливостями і манерою поведінки, професією, соціальним статусом і т.д., іншими значущими людьми.

У ході пізнання та рефлексії цінностей, потреб, мотивів та інтересів партнера відбувається його своєрідне «випробування» на ступінь прийнятності та подібності його поглядів, цінностей та ідеалів з поглядами, цінностями та ідеалами самої особистості, вивчення подібності та відмінностей. Деякі люди можуть одружуватися на основі інформації, отриманої на першій або двох перших стадіях. Однак більшість проходить і рольову стадію. Для них необхідна подібність цінностей, але це

необов'язкова умова. Таким для більшості людей, рольова сумісність, подібність взаємних уявлень про сімейні (і позасімейні) ролі чоловіків і жінок важлива.

Найбільш значущою для дошлюбного періоду є і мотивація вступу в шлюб. Ухвалення рішення нерідко має кілька мотивів. При цьому самі мотиви та їх схожість у потенційних подружжів впливають на успішність шлюбу. У ієрархії мотивів відбулося зміщення: якщо раніше пріоритетними вважалися відхід від батьків, обов'язки, самотність, наслідування традиції, то в названому дослідженні мотиви в порядку значущості розподілилися таким чином: любов і секс, спільність поглядів та інтересів, компенсація почуття самотності, обов'язок.

До групи шлюбів, укладених через побоювання самотності, можна приєднати шлюби, які укладаються певною мірою з «помсти»: шлюб з коханою людиною з тих чи інших причин неможливий (наприклад, нерозділене кохання), і подружній союз створюється з іншим претендентом на руку і серце, щоб, по-перше, уникнути самотності, а по-друге, довести свою привабливість. Звичайно, в такого роду ситуаціях людина постає перед досить жорсткою альтернативою: чекати свого «зоряного часу» з ризиком залишитися в результаті без сім'ї або ж вийти заміж за нелюбої або не дуже коханої людини і нести свій хрест до кінця життя, зіпсувавши його собі і партнеру, який ні в чому не винен.

Таким чином, інформація про минулі особисті відносини майбутніх молодят може виявитися для них корисною. Отримання права молодими людьми самостійно вибрати супутника життя обумовлює і необхідність самостійно шукати його. Крім вищезазначеної інформації, знання якої в дошлюбний період може вплинути на благополуччя майбутньої подружнього життя, можна назвати і такі, як особливості батьківської сім'ї партнера.

Навіть невелика сімейна травма часто залишає глибокий слід, формуючи у людини негативні погляди і позиції. Батьки формують у дітях або відданість інституту шлюбу, або апатію до нього. Сила інерції,

схильність дітей повторювати своїх батьків, наслідувати їх, часто несвідомо, як в хорошому, так і в поганому – ось одна з повторюваних причин. Розлучення вже сприймається як нормальний, природний спосіб виходу з кризи.

При розірванні шлюбу подружжя часто аргументує своє рішення тим, що вони «не зійшлися характерами». Насправді причиною такої відмінності найчастіше є недолік культури відносин, невміння чи небажання враховувати інтереси один одного. Всі ці труднощі можуть бути подолані при взаємному прагненні партнерів досягти взаєморозуміння. Таким чином, до моменту створення сім'ї, у бажаючих одружитися, повинна бути повна і достовірна інформація про особистісні особливості, установки, наміри і цінності потенційного супутника життя, його статусу, професії, здоров'я характеристиках.

Ідеальних чоловіків і жінок на шлюбному ринку мало. Виставляючи високі та численні вимоги до обранця (обраниці), легко залишитися на все життя самотнім або самотньою. Якщо переваги потенційного подружжя сприймаються як норма, а наявність окремих недоліків, як блокуючий фактор вибору партнера, то повна або надлишкова інформація один про одного аж ніяк не сприяє створенню сім'ї. Бажання отримати найбільший обсяг інформації про шлюбного партнера, завищені вимоги щодо нього, очікування «принца» чи «принцеси» можуть призвести до тривалого пошуку супутника життя.

Тим не менш інтерес до потенційного партнера, бажання якомога більше дізнатися про об'єкт підвищеної уваги спонукає молодих людей шукати інформацію, необхідну для прийняття правильного (або раціонального) рішення про те, чи можна і треба пов'язати життя з цією людиною: ціна помилкових рішень велика і більшість людей це усвідомлюють. Бажаючим нарешті вирішити проблему самотності і створити сім'ю, можуть прийти на допомогу різного роду посередники на ринку знайомств та шлюбних послуг.

Враховуючи таку сучасну тенденцію у розвитку сім'ї, як збільшення питомої ваги розлучень, правомірно говорити про зростаючу кількість невірних самостійних рішень про вступ до шлюбу, прийнятих в основному молодими людьми. Чи допомагають у справі знайомства і сприяння укладенню шлюбу різні посередники: шлюбні оголошення, професійні свахи, шлюбні агентства, батьки, друзі, колеги по роботі, які також сприяють отриманню важливої інформації про можливого шлюбного партнера? Сьогодні це маловивчений пласт психології сім'ї. Цільова функція їх, швидше за все, полягає в тому, щоб привести (підштовхнути, спонукати) клієнтів до вступу в шлюб, не враховуючи при цьому довгострокових факторів, що зумовлюють стійкість, довгостроковість і міцність сімейних зв'язків. Але саме цього чекає від шлюбу абсолютна більшість людей.

Дослідники різних областей науки підкреслюють збільшення ролі так званої телеекранної соціалізації. Не менш значущим фактором, що грає суттєву роль в формуванні подружнього сценарію, образ майбутнього партнера. Важливість даної групи уявлень обумовлена тим, що уявлення про майбутньому партнера здатні зіграти визначальну роль в побудові всього подружнього сценарію і плануванні шлюбно-подружніх відносин в цілому.

Формування уявлень про майбутнього шлюбного партнера, підкоряючись загальним закономірностям утворень уявлень про іншу людину, має деякі особливості. Значущим компонентом шлюбно-сімейної установки є адекватне ставлення до протилежної статі. Юнаки і дівчата повинні розуміти особливості поведінки свого партнера, адже чоловіча і жіноча поведінка відрізняються характерними рисами, сформованими в ході культурно-історичного розвитку і трансльованими в процесі виховання.

Відповідно висунутого припущення, пропонується до розробки програма психолого-педагогічного супроводу розвитку уявлень про шлюбному партнера, яка має включати два блоки роботи з особами юнацького віку: теоретичний і практичний. Зміст теоретичного блоку спрямовано на психологічне про навчання молоді з питань шлюбно-

подружніх відносин з метою гармонізації уявлень про майбутньому партнера. Поверхневі уявлення про шлюбно-сімейні відносини виступають предикторами формування неадекватних уявлень про шлюбному партнера.

Таким чином, зміст теоретичного блоку передбачає проведення двох спецкурсів:

- 1) «Основи психології сім'ї і сімейних відносин»;
- 2) «Психологічний супровід подружніх відносин».

Блок практичної роботи має являти собою психокорекційну роботу з молоддю, спрямовану на розвиток у них навичок побудови міжособистісних відносин з особами протилежної статі з метою самостійного отримання інформації, здатної скласти основу уявлень про шлюбному партнера. Він має складатися з трьох розділів:

- управління емоціями;
- аналіз конфлікту;
- навчання впевненій поведінці в міжособистісному взаємодії.

У кожному розділі використовуються прийоми гештальт-терапії, психодрами, НЛП, тілесної терапії. Основне завдання даних технік – позбавити конфлікт емоційної підтримки, сприяти вирішенню конфлікту шляхом перенесення проблеми в раціональний план дій. Тут мають бути вправи, що допомагають проаналізувати інтереси, захоплення суб'єктів, вибрати ефективну стратегію поведінки і т. д. Крім того, він має містити включені психотехнічні прийоми, що дозволяють робити кроки до примирення, формують вміння вибачатися і прощати інших, протистояти тиску, впевнено викладати свою позицію, висловлювати свою думку і слухати іншу людину.

Формування уявлень про шлюб та сім'ю, а також про шлюбного партнера є важливим етапом у житті кожної людини. Ми розробили кілька порад для осіб юнацького віку:

1. Приділяйте увагу своїм власним цінностям та переконанням. Важливо зрозуміти, що саме ви цінуєте у відносинах та в якому напрямку ви хочете розвиватися.
2. Не спішіть з вибором шлюбного партнера. Важливо ретельно підходити до цього вибору, враховуючи свої потреби та очікування.
3. Будьте відкриті до нових досвідів та відносин. Хоча можливо, ви ще не знаєте, яким саме повинен бути ваш ідеальний партнер, розвивайтеся та досліджуйте нові речі, щоб зрозуміти, що ви хочете від відносин.
4. Розвивайте свої комунікативні навички. Для успішних відносин важливо вміти вислуховувати та розуміти інших людей, а також виразно висловлювати свої думки та почуття.
5. Важливо зрозуміти, що шлюб та сім'я потребують роботи та зусиль. Необхідно вкладати час та енергію в розвиток відносин, щоб зберегти їх здоровими та щасливими.
6. Не ставте перед собою занадто високі вимоги. Життя не завжди досконале, і важливо приймати людей такими, які вони є.
7. Навчайтесь розв'язувати конфлікти. Жодна пара не обходиться без конфліктів, тому важливо навчитися знаходити компроміси та розв'язувати проблеми разом.

Висновки до другого розділу

Були описані психологічні методики, тести та опитування: методика «Рольові очікування та домагання» та тест-опитувальник «Статеворольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільнером. Вибірка емпіричного дослідження складається з 30 осіб: 15 юнаків та 15 дівчат віком від 15 до 17 років. Усі респонденти є школярами.

Ми визначилися з процедурою дослідження: відібрали діагностичні методики, які будуть використані для вивчення особливостей шлюбно-

сімейних установок у дівчат і юнаків. Обґрунтували вибір даної структури, якої ми дотримуватимемося в емпіричному дослідженні.

Отримані показники виразності цінностей проранжовані. Порівняння рангових послідовностей показує, що перше місце за значимістю у списку цінностей, як молодих дівчат, так і юнаків належить емоційно-психотерапевтичні цінності спільного життя. Далі результати дещо відрізняються. Якщо друге місце у юнаків займає цінність особистісної ідентифікації, то для дівчат ця цінність, пов'язана із зовнішньою привабливістю.

І в юнаків і дівчат на останніх місцях (5-те та 6-те) виявилися сімейні цінності, які традиційно вважалися пов'язаними з основними функціями сім'ї як соціального інституту: батьківсько-виховна та господарсько-побутова. Цей факт дає підстави зробити висновок, що молоді люди ще не готові вступити в подружні стосунки.

Можна зробити висновок, що єдиний із семи коефіцієнтів, що досягає рівня помірної прямої кореляції (0,31), показує наявність залежності між цінностями зовнішньої привабливості, властиві парам юнаків і дівчат.

Результати отриманих даних вказують на те, що показник самооцінки (Образ Я) у юнаків вищий, ніж у дівчат. Ці відмінності можна простежити за параметрами самооцінки. На відміну від дівчат, юнаки вважають, що вони красивіші, впевнені у собі, авторитетні серед однолітків. Виходячи з самооцінки (Образ Я) дівчат можна зробити висновок, що вони мають не такий гарний характер, менш впевнені в собі.

Як показала статистика нашого анкетного опитування, значимість наявності вищої освіти у другої половинки не така висока. Тільки 31,3% з усіх опитаних відзначили, що вища освіта має значення, тоді як 42,9% відзначили відповідь «ні», решті важко відповісти. З результатів інтерв'ю ми зрозуміли нестійкість у відповідях.

Основна гіпотеза емпіричного дослідження підтвердилася повністю: уявлення сучасної молоді майбутньому партнера для одруження носять суперечливий і різнорідний характер. Це пояснюється високим соціальним рівнем розвитку молодого покоління та різними факторами, що впливають на їх уявлення про майбутнього партнера. Серед таких факторів ми виділяємо сім'ю, друзів, рівень освіти та ін.

Таким чином, були наведені рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено особливості уявлень щодо шлюбно-сімейних установок та образу шлюбного партнера в юнацькому віці. Відповідно до завдань дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1) Дослідили шлюбно-сімейні відносини у системі наукових психологічних знань. Шлюбно-сімейні відносини – це складний процес взаємодії між двома людьми, що може включати в себе багато етапів: від початкового зацікавлення один в одному до подальшої побудови спільного життя, виховання дітей та розвитку відносин протягом усього життя. У системі наукових психологічних знань, шлюбно-сімейні відносини вивчаються в різних напрямках психології, таких як: соціальна психологія, психологія особистості, клінічна психологія, психологія розвитку та інші.

Подружні відносини первинні за походженням, вони створюють основу функціонування та розвитку сім'ї. Сім'я є однією з найдавніших форм соціальної спільності людей, більш ранньої, ніж держава. Робота І.Я.Баховена «Материнське право», що вийшла друком у 1861 р., знаменує, що саме з цього часу можна говорити про історію формування сім'ї. Майже одночасно з Бахофеном починають з'являтися роботи шотландського юриста Дж. Ф. Макленана, «Первісний шлюб» і американця Л. Р. Моргана.

Головна ідея дослідників полягала в тому, що в ході історії форми шлюбу та сім'ї змінювалися від матріархату до патріархату. Ці дослідження продовжили Д. Леббок, Р. Спенсер, У. Вількен, Ф. Гельвальд, Ш. Летурно та інші. Дані дослідники сходяться в тому, що «ембріоном людського розвитку слід визнати сім'ю».

Значний внесок у дослідження виникнення та розвитку сім'ї зробила робота Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави». Сім'я у розумінні Ф. Енгельса є господарською одиницею, що об'єднує подружжя, місцем емоційного та сексуального задоволення індивідів.

Відносини між подружжям визначаються економічним ладом суспільства. Економічна основа суспільства визначала основу сімейних стосунків. Залежно від цього розподілялися ролі між членами сім'ї на кожному новому етапі розвитку суспільства.

2) Розглянули уявлення як основу формування майбутньої поведінки у юнацькому віці. Шлюбно-сімейна установка – це позиція особистості щодо шлюбу і сім'ї, сформована на основі досвіду, яка визначає стан готовності до шлюбу і поведінку людини в шлюбно-сімейній сфері. На основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень можна виділити наступні компоненти шлюбно-сімейних установок: установки на одруження; установки на народження дітей; статево-рольові установки; установки на сімейні цінності

Можна визначити основні соціально-психологічні ризики та ресурси шлюбно-сімейних установок осіб юнацького віку. До базового ресурсу слід віднести переважання у осіб юнацького віку оптимальної шлюбної мотивації над неадекватними причинами одруження. Незалежно від статі провідними шлюбними мотивами у юнацькому віці є «любов» і «духовна близькість». При цьому матеріальна складова майбутніх сімейних відносин більше цікавить дівчат, ніж юнаків. Існують особливі вимоги до особистісних рис майбутнього чоловіка (дружини). Незважаючи на те, що в цілому особи юнацького віку віддають перевагу андрогенним характеристикам партнера, все ж таки дівчата тяжіють до переважання у чоловіка маскулінних рис, тоді як юнаки готові до прояву дружини і маскулінних, і фемінних особливостей. У свою чергу, подібна андрогенна орієнтація з елементами маскулінності може бути основою для реалізації молоддю популярної нині егалітарної моделі шлюбно-сімейних відносин. Цінності батьківства, емоційно-терапевтичної та особистісної ідентифікації з чоловіком (дружиною), як і раніше, є пріоритетними, при цьому партнер сприймається як рівний і в сімейних відносинах, і за межами сім'ї. Водночас зовнішня установка на соціальну активність помітно конкурує із внутрішньосімейними функціями. Особливу гостроту дана тенденція виявляє у міжстатевих відносинах:

претензії дівчат, які помітно перевищують очікування юнаків, свідчать про те, що у шлюбі дівчата планують зайняти визначальну позицію, перевищуючи соціальну активність їх партнера [24, с.244].

З огляду на позасімейну самореалізацію дівчата готові здійснювати господарсько-побутову і батьківську функції, очікуючи допомоги партнера у вихованні дітей, ніж у вирішенні побутових завдань. Парадоксальність ситуації посилює той факт, що юнаки справді готові не лише підтримувати дружину в цих сферах, а й активно виявляти себе в них. Зокрема, наміри осіб юнацького віку у сфері батьківства перевищують їхні очікування майбутньої дружини.

Сучасні особи юнацького віку схильні до підвищення статусу цінностей економічного добробуту, професійного розвитку, особистих досягнень. Шлюб і сім'я, потрапляючи в пріоритетні завдання, але все ж помітно поступаються їм. Зокрема, дівчата вважають, що успіхи на роботі можуть замінювати або компенсувати можливе неблагополуччя подружжя. При цьому власне претензії у шлюбно-сімейних відносинах у дівчат більшою мірою визначаються їх емоційною функцією, у юнаків – батьківською. Можливо, саме загроза специфічним функціям сім'ї (репродуктивній та виховній) на тлі зміни пріоритетів у дівчат змушує молодих людей брати на себе відповідальність за збереження цієї цінності, навіть попри бажання майбутніх матерів

3) Вивчили особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці. Уявлення про шлюб та сім'ю в юнацькому віці можуть варіюватись в залежності від культурних, релігійних та соціальних умов, в яких зростає молодь. Однак, деякі загальні особливості можуть бути помічені у більшості культур. Так, діти починають проявляти інтерес до протилежної статі в підлітковому віці. Зазвичай, у цей період вони можуть відчувати бажання знайти романтичного партнера та вступити в стосунки. Однак, інтереси та досвід кожної особи можуть відрізнитись.

Основу уявлень про шлюб можуть становити: 1) функціонально-рольові зв'язки між чоловіком та жінкою; 2) емоційно-оціночні зв'язки, які включають думки, уявлення подружжя про ті чи інші властивості, риси характеру, вчинки один одного; 3) психологічна зрілість.

До психологічної зрілості відносять відсутність надмірного егоїзму, агресивності та, навпаки, наявність здатності визнавати власні помилки та прагнення до постійного самовдосконалення у подружніх відносинах. Шлюб можна розглядати через певне його призначення, актуальне саме для цього індивіда. Як юнаки, так і дівчата наголошують на важливості спільного відпочинку майбутнього подружжя, їх поглядів на виховання дітей, збігів очікувань від шлюбу.

У сучасної молоді уявлення про майбутнє далекі від реальності. У дівчат образ майбутнього чоловіка перенасичений позитивними якостями справжнього юнака з їхнього кола спілкування. Подібна тенденція спостерігається і у молодих людей, але образ майбутньої дружини перевершує не тільки реальних дівчат, а й самих юнаків за розумом, чесністю, веселощами та працьовитістю.

4)Провели емпіричне дослідження розвитку уявлень про шлюбного партнера в осіб юнацького віку. Здійснивши теоретичний аналіз наукових підходів вибору подружнього партнера та поняття батьківських настанов в контексті впливу на вибір подружнього партнера, ми дійшли висновку, що багато з них наголошують на впливі дитячого досвіду взаємовідносин з батьками та стосунків батьків між собою на подальший перебіг дорослого життя, особливо на вибір шлюбного партнера та на процес встановлення стосунків із ним.

Вибірка емпіричного дослідження на тему «Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці» складає 30 осіб: 15 юнаків та 15 дівчат віком від 15 до 17 років. Усі респонденти є школярами. Емпіричне дослідження проведено у декілька етапів, кожен із яких характеризується певними завданнями. Підготовчий етап: теоретична

складова. Даний етап передбачає проведення детального аналізу теоретичної інформації, стосовно досліджуваної теми, виявлення наукової проблеми, актуальності дослідження та формулювання гіпотези стосовно розв'язання проблеми; сформульовано об'єкт та предмет дослідження; визначено мету та завдання дослідження; розроблено та затверджено програму дослідження.

З метою емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей шлюбно-сімейних установок, ми будемо використовувати методику «Рольові очікування та домагання», що дозволяє визначити цінності для молодих людей; тест-опитувальник «Статеворольові портрети» розроблений Е.Г. Ейдемільером.

Провівши опитування, щоб виявити, які якості є важливими для майбутнього партнера. Гіпотеза, що рівень освіти та духовні якості впливають на уявлення респондента про майбутнього партнера, не була підтверджена, оскільки тільки 31,3% з усіх опитаних відзначили, що вища освіта є вирішальним фактором при виборі партнера. Загалом, опитування свідчить про те, що сім'я є важливою цінністю для більшості молоді, але кожен респондент має свої власні уявлення про те, які якості повинен мати майбутній партнер.

Загальним висновком дослідження є те, що уявлення про шлюб та сім'ю, а також образ шлюбного партнера в юнацькому віці є досить складним і комплексним соціально-психологічним явищем. Образ шлюбного партнера формується під впливом багатьох факторів, таких як культурно-історичні, релігійні, соціальні та особистісні чинники. Результати дослідження показали, що юнацький вік є досить важливим періодом у формуванні уявлень про шлюб та сім'ю, а також образу шлюбного партнера.

5) Розробили рекомендації особам юнацького віку щодо формування уявлень про шлюб та сім'ю, шлюбного партнера. Відповідно висунутого припущення, пропонується до розробки програма психолого-педагогічного супроводу розвитку уявлень про шлюбного партнера, яка має включати два блоки роботи з особами юнацького віку: теоретичний і

практичний. Зміст теоретичного блоку спрямовано на психологічне про навчання молоді з питань шлюбно-подружніх відносин з метою гармонізації уявлень про майбутньому партнера. Поверхневі уявлення про шлюбно-сімейні відносини виступають предикторами формування неадекватних уявлень про шлюбному партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Молода сім'я в сучасному виховному процесі. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 4. С. 53–60.
2. Бабатіна С.І. Особливості формування життєвої стратегії в юнацькому віці: теоретичний аналіз питання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. Вип. 2. Т. 1. Херсон. 2015. С. 120-126.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: курс лекцій. МАУП. Київ. 2001. 170 с.
4. Власова Н. В. Соціально-психологічні чинники розвитку батьківсько-юнацьких взаємин у сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ. 2014. 20 с.
5. Вовчик-Блакитна М.В. Спосіб життя родини та розвиток дитини: екопсихологічний вимір. Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Київ. 2013. Т.7. Вип.33. С.72 – 81.
6. Гавриловська К.П. Психосемантичні характеристики образу майбутнього шлюбного партнера у свідомості закоханих. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки: зб. наукових праць. 2016. Випуск 2. Том 2. 32 с.
7. Грись А.М. особливості ставлення до майбутнього сімейного життя в період дорослішання. URL:
[https://lib.iitta.gov.ua/721668/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8C%20\(4\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/721668/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8C%20(4).pdf)
8. Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2003. 18 с.

9. Долгова Л.С. Формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці: соціально-психологічний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Психологія. 2017. Вип. 61. С. 80-85.
10. Донченко О. А., Хазратова Н. В. Основи соціальної психології: Навчальний посібник. Київ: Міленіум. 495 с.
11. Іванченко О.О. Формування образу шлюбного партнера у підлітковому віці: соціально-психологічний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 7 (73). С. 378-381.
12. Ігнатенко О.В. Психологічні особливості прояву репродуктивної установки в юнацькому віці: дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2012. 200 с.
13. Кияшко М. О. Життєвий вибір як чинник духовного розвитку особистості в юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія». Київ. 2012. 18 с.
14. Коваленко А. Б. Психологія міжособистісного взаєморозуміння: підруч. Київ: Київський університет. 2010. 215 с.
15. Коваленко А. Б. Розуміння іншої людини як творчий процес. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Спец. вип. Тенденції розвитку психології: історія і сучасність: в 2 т.: зб. наук. пр. Київ: Фенікс. 2011. Т. 1: *Методологічні проблеми психології*. Психологія творчості. С. 43-47.
16. Коротун І.І., Дробот Л.С. Психологічні особливості формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Психологічні науки". 2015. Т. 1. С. 121-127.
17. Кочарян А.С. Зв'язок образу батька з образом шлюбного партнера. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2009. № 842. Вип. 41. С. 160–165.

18. Кочарян О. С. Психологічні особливості емоційної структури образу шлюбного партнера в залежних дівчат. *Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. сил. (Соц. філос., психологія)*. 2008. Вип. 1. С. 194 -198.
19. Крайлюк А. І. Вибір шлюбного партнера: теоретичні аспекти. *Теоретичні і прикладні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Зб. Наук. праць Східноукраїнського націон. ун-ту ім. В. Даля. 2015. № 3 (38) . С. 207 – 215.
20. Крайлюк А. І. Особливості впливу батьківських настанов на вибір шлюбного партнера. *Науков. вісник Херсонського державного ун-ту (Психологічні науки)*. 2015. № 6. С. 135 – 140.
21. Крайлюк А. І. Теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми прийняття рішення в аспекті вибору подружнього партнера. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки / Зб. наук. праць КНУ ім. Т. Шевченка*. 2014. № 2(23). С. 137 – 143.
22. Крайлюк А. І. Типологія співвідношення батьківських настанов і особливостей вибору шлюбного партнера у чоловіків та жінок. *Науков. вісник Херсонського державного ун-ту (Психологічні науки)*. 2016. № 1. С. 140 – 145.
23. Крутько С. В. Психологічні особливості життєвих стратегій особистості. *Вісник Одес. нац. ун-ту. Психологія*. Одеса: ОНУ. 2011. Т.16. Вип 7. С. 126-132.
24. Кухта М. «Життєві стратегії»: поняття та особливості формування. *Соціальні виміри суспільства*. Київ: ІС НАНУ. 2011. № 3 (14). С. 76-88.
25. Левицька І.М. Соціально-психологічні виміри формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 15, № 1. С. 78-86.
26. Левченко І.О. Формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці: культурно-соціальний контекст. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 16, № 1. С. 42-51.

27. Максимова Н. Ю Сімейне консультування: навч. посіб. Київ: Персонал. 2011. 304 с.
28. Матвієнко О.О. Соціально-психологічні аспекти формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. 2019. Вип. 2(92). С. 91-97.
29. Мацюк В. В. Ідентифікація з батьками як психологічний механізм формування образу майбутнього шлюбного партнера. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Київ. 2006. Т. VII. № 5. С. 189 – 196.
30. Мацюк В. В. Критерії рівня сформованості образу у молоді майбутнього шлюбного партнера. *Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / За ред. академіка С. Д. Максименка. Т. IX, част. 3. Київ. 2007. С. 242 – 250.
31. Мацюк В. В. Психологічні механізми формування образу майбутнього шлюбного партнера. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія № 12. Психологічні науки : Зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2006. № 10 (34). С. 53 – 58.
32. Мацюк В.В. Сформованість образу майбутнього шлюбного партнера у контексті подружньої сумісності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 12 «Психологічні науки»: зб. наук. пр. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова. 2007. № 20 (44). С. 64–70.
33. Медіна Т. Батьківська сім'я як осередок підготовки до подружнього життя. *Релігія та соціум*. 2011. №2. С. 129–134.
34. Михайлова Ю.С. Формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці: соціально-психологічний аналіз. *Психологічний журнал*. 2018. Т. 40, № 6. С. 99-107.
35. Мушкевич М. І. Вплив сиблінгової позиції партнерів на взаємини у шлюбі. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Зб. наук. праць Ін-ту

психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. Київ. 2001. Т. III. ч.4. С. 142 – 145.

36. Мушкевич М. І. Психологічний аналіз сімейно-рольових очікувань сучасної молоді. *Наук. записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог. 2001. Вип.2. С. 108 – 113.

37. Пенькова О. І. Взаємодія у родинно-сімейному середовищі як умова соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Житомир. 2012. Т. VII. Екологічна психологія. Випуск 28. С. 175 – 182.

38. Петренко О.М. Психологічні особливості формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці: сучасні тенденції. *Педагогічний альманах*. 2018. № 38. С. 156-161.

39. Поліщук В. М. Психологія сім'ї. Суми: Університетська книга. 2008. 239 с.

40. Полякова О.О., Шульга Т.О. Соціально-психологічні чинники формування ідеалів шлюбного партнера в юнацькому віці. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 15, № 3. С. 90-99.

41. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя. *Наука і освіта*. 2012. № 9. С. 174 – 178.

42. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк». 2010. 270 с.

43. Портницька Н.Ф. Образ майбутнього подружнього партнера у свідомості юнок з різним досвідом дошлюбних стосунків. *Молодий вчений*. 2015. № 1(2). С. 169-172.

44. Посацький О.В. Особливості образу майбутнього в юнацькому віці. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка / За ред. Максименка С.Д. К.*. 2004. Т. 6. Вип. 3. С. 264.

45. Потапчук Є.М. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером: довідник сімейного психолога. Хмельницький: Видавництво «PolyLux design & print», 2020. 36 с.
46. Потапчук Н. Д., Карпова Д. Є. Формування майбутнього сім'янина як психологічна проблема. *Габітус: наук. журн.* Одеса. 2022. Вип. 40. С. 183–188.
47. Радчук В. М. Механізми вибору шлюбного партнера. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогік* : Зб. наукових праць КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ. 2014. №2 (23) С. 232 – 239.
48. Риждова О.В. Соціально-психологічні особливості формування образу шлюбного партнера у підлітковому віці. *Молодий вчений.* 2016. № 4 (30). С. 441-445.
49. Сидорик Ю. Р. Психологічні особливості взаємин в родині як чинник становлення життєвих перспектив майбутнього сім'янина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія». Івано-Франківськ. 2008. 19 с.
50. Синиця Н.В. Соціально-психологічні аспекти формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Науковий вісник Національного гуманітарного університету.* 2018. Вип. 33. С. 103-108.
51. Сметаняк В.І. Особистісне самовизначення і свобода в ракурсі взаємної детермінації. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ: Плай, 2013. Вип. 8. Ч. 2. С. 53-59.
52. Соколова Л.В. Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Психологічні науки.* 2020. Вип. 37. С. 113-117.
53. Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї: навчальний посібник. Кременчук: ПП Щербатих О. П. 2015. 136 с.

54. Строкач Л.М., Захарчук Т. П. Вплив батьківської сім'ї на формування статево-рольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя. *Психологічний Часопис*. № 1 (1) / 2015. С. 92- 97.

55. Тимошенко О.В. Соціально-психологічні аспекти формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 57. С. 53-59.

56. Урманчєєва О.А. Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 1(387). С. 151-156.

57. Федоренко Р.П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 480 с.

58. Федоренко Р. П., Дучимінська Т. І., Хлівна О. М. Психологічні особливості формування готовності до сімейних взаємин у молоді. XXV International scientific and practical conference «Implementation of modern science and practice»: Varna. Bulgaria. 2021.

59. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Івано-Франківськ: Місто НВ. 2013. 224 с.

60. Фєра С. В. Вплив соціально-психологічних факторів на вибір партнера для створення сім'ї (тези). *Дев'ять Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції* (30 листопада 2018 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О.Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів, НУ «ЧК» імені Т. Г. Шевченка. 2019. С. 355-357.

61. Фєра С. В. Образ батька як детермінанта розвитку уявлень про майбутнього шлюбного партнера у дівчат / *Десять Сіверянські соціально-психологічні читання: матер. Міжн. наук. конференції* (29 листопада 2019 року, м. Чернігів) / за наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2020. С. 299-301.

62. Фрейд З. Очерки по психології сексуальності. М.: Попурри, 1997. 480 с.
63. Хижняк І.М. Психологічні особливості формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2020. Вип. 1. С. 40-45.
64. Шаповалова О.В. Формування образу шлюбного партнера в юнацькому віці: соціально-психологічний аспект. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Психологічні науки". 2016. Т. 2. С. 123-129.
65. Шафранська Н.В. Соціально-психологічні чинники формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці: сучасні підходи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. № 3. С. 97-103.
66. Шевчук В.С. Формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці: соціально-психологічний аспект. *Молодий вчений*. 2018. № 9(59). С. 619-623.
67. Шевчук О.В. Соціально-психологічні аспекти формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 1. С. 122-129.
68. Шульга Т.О. Соціально-психологічні аспекти формування образу шлюбного партнера у юнацькому віці. *Психологічний журнал*. 2019. Т. 41, № 4. С. 102-111.
69. Чаусова Ю. А. Сімейний наратив як соціально-психологічний засіб конструювання подружніх стосунків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». Київ. 2013. 16 с.
70. Erikson E. H. Studies in the interpretation of play: clinical observation of play disruption in young children. *Genetic Psychology Monographs*. Vol. 22. 1940. P. 557-671.